

Crna Gora **kakvu želim**

Izveštaj o Nacionalnim konsultacijama
o postmilenijumskim razvojnim ciljevima

**IZVJEŠTAJ O NACIONALNIM KONSULTACIJAMA
U CRNOJ GORI
O POSTMILENIJUMSKIM RAZVOJNIM CILJEVIMA**

APRIL 2013. GODINE

Olivera Komar & Pavle Gegaj

Ovo je nezavisan izvještaj čiju je izradu naručio Sistem Ujedinjenih nacija u Crnoj Gori. Stavovi izraženi u ovom dokumentu su stavovi autora ovog Izvještaja i ne moraju nužno da odražavaju stavove Ujedinjenih nacija.

Copyright © 2013

Ujedinjene Nacije u Crnoj Gori

Bulevar Svetog Petra Cetinjskog 1A, 81 000 Podgorica, Crna Gora

O procesu nacionalnih konsultacija u Crnoj Gori nakon 2015. godine

Više od 8000 ljudi u Crnoj Gori, odnosno 1,3% populacije, aktivno je učestvovalo u nacionalnim postmilenijumskim konsultacijama o razvojnim ciljevima za period nakon 2015. godine. Nacionalne konsultacije u Crnoj Gori dio su globalne kampanje sprovedene uz podršku Ujedinjenih nacija u više od 80 zemalja svijeta. Cilj globalne kampanje je uključivanje građana iz svih krajeva svijeta u stvaranje razvojnog plana koji će se nadovezati na aktuelne Milenijumske razvojne ciljeve. Riječ je o prvim konsultacijama te vrste u istoriji u kojima u stvaranju razvojnih politika, osim vlada, direktno učestvuju i građani. Da bi uključili stanovnike Crne Gore u nacionalne konsultacije i pružili im mogućnost da opišu „Crnu Goru i svijet kakav žele“, Sistem UN u zemlji je, u saradnji sa brojnim nacionalnim partnerima, stvorio široku komunikacijsku platformu sa ciljem prikupljanja mišljenja i ideja stanovništva o razvojnim prioritetima za period nakon 2015. godine.

Autori: Olivera Komar, Pavle Gegaj

Zahvalnost:

Procesu Nacionalnih konsultacija i izradi izvještaja doprinio je i određeni broj institucija i pojedinaca. Željeli bismo pomenuti neke:

Parlamentarni odbor za rodnu ravnopravnost, Privredna komora Crne Gore, Crveni krst Crne Gore, Unija poslodavaca Crne Gore, Institut za javno zdravlje Crne Gore, Agencija za elektronske medije, TV stanice: Prva, TVCG, Vijesti, Atlas, Pink Crna Gora, NTV Montena, MBC, Univerzitet Donja Gorica, Univerzitet Mediteran, Predstavnici civilnog društva (NVO): Digitalizuj.Me, Centar za prava djeteta, Ozon, Green Piva, SOS Nikšić, Centar za demokratsku tranziciju – CDT, Centar za razvoj nevladinih organizacija - CRNVO, Natura, Pravni centar, Građanska alijansa, Njemačka NVO HELP, Expeditio, Web-portali: cdm.me, portalanalitika.me, vijesti.me.

Dugujemo posebnu zahvalnost promoterima kampanje: Milena Knežević - članica ženskog nacionalnog rukometnog tima, Nikola Radunović - muzičar i Nikola Janović - član nacionalnog muškog vaterpolo tima.

Prevod: Slobodanka Knežević

Grafički dizajn, naslovna strana: Marko Mihailović - M Studio, Podgorica

Štampa: Atel doo, Podgorica

Podgorica, april 2013.

Sadržaj

ZAKLJUČCI.....	1
UVOD	3
METODOLOGIJA.....	5
NACIONALNE KONSULTACIJE	9
Tema 1: Ekonomija, nezaposlenost, prihodi i neravnomjeran regionalni razvoj	10
Tema 2: Borba protiv kriminala, korupcije i nepotizma	14
Tema 3: Zdravlje	15
Tema 4: Ravnopravnost	18
Tema5: Životna sredina	20
Tema 6: Izgradnja infrastrukture.	23
Tema 7: Obrazovanje.....	25
Tema 8: Vrijednosti.....	27

Crna Gora je jedna od zemalja koje učestvuju u nacionalnim konsultacijama o razvojnim ciljevima za period nakon 2015. godine. Ovaj proces, koji se sprovodi uz podršku Ujedinjenih nacija, je dio globalne diskusije koja poziva ljude širom svijeta da pomognu zemljama članicama u oblikovanju buduće razvojne agende koja će stupiti na snagu pred kraj 2015. godine, tj. po isteku važenja Milenijumskih razvojnih ciljeva. Da bi uključili stanovnike Crne Gore i pružili im mogućnost da opišu „Crnu Goru i svijet u kom žele da žive“, Sistem UN u Crnoj Gori sa brojnim nacionalnim partnerima, je stvorio široku komunikacijsku platformu sa ciljem prikupljanja ideja stanovništva čime bi se pomoglo svjetskim liderima u kreiranju nove globalne razvojne agende za period nakon 2015. godine.

(1) **U ovom trenutku, posao i nezaposlenost predstavljaju glavne činioce koji uslovljavaju kvalitet života.** Stanovništvo smatra da nesigurna radna mjesta i ekonomske poteškoće ugrožavaju druge međusobno povezane aspekte života, kao na primjer zdravlje, obrazovanje i sreću. Stoga, prioritet svih aktera (države, preduzeća, civilnog društva, medija, itd.) bi trebao da bude učinkovit rad na otklanjanju negativnih posljedica ekonomske krize, kao i kontinuiran rad na uspostavljanju i jačanju bezbjedne sredine za sve one koji su pogođeni ovim posljedicama.

(2) **Stanovništvo u značajnom broju vidi kriminal i korupciju kao dva relevantna pitanja sa kojima će Crna Gora morati da se nosi u budućnosti.** Prema mišljenju većine ispitanika, ova pitanja značajno utiču na kvalitet života. Napori koje vlasti, u prvom redu Vlada, ulažu treba da budu usmjereni ka rješavanju ova dva prioriteta problema kako bi se unaprijedio kvalitet života i ispunila očekivanja ljudi.

(3) **Većina ispitanika je mišljenja da jaz između bogatih i siromašnih nastavlja da raste i to zabrinjavajućom brzinom, što ugrožava samu srž društva.** Stoga, ekonomske, socijalne, zdravstvene i obrazovne politike treba da uzmu u obzir i ovaj problem i da teže ka iznalaženju načina za njegovo smanjenje.

(4) **Obezbjeđivanje jednake dostupnosti kvalitetnoj zdravstvenoj zaštiti i standardizacija pružanja zdravstvenih usluga prepoznati su kao važni izazovi i prioriteti u procesu jačanja zdravstvenog sistema,** a u cilju unapređenja zdravlja građana. U kontekstu dostupnosti zdravstvenoj zaštiti naglašena je potreba sistemskog djelovanja na koruptivnu praksu u zdravstvenom sistemu i obezbjeđivanje izbalansirane distribuiranosti stručnog i motivisanog zdravstvenog kadra. Istaknuta je potreba za izdvajanjem većih sredstava za sektor zdravstva, kao investicije u razvoj ljudskog kapitala, a posebno kada je riječ o sprovođenju preventivnih programa. Ispitanici su jasno prepoznali i istakli vezu između socijalnih determinanti zdravlja i obolijevanja u populaciji.

(5) **Stanovništvo je takođe prepoznalo i potrebu za boljim planiranjem i implementacijom javnih politika u budućnosti.** Imajući u vidu da su rezultati različitih segmenata javne politike međusobno isprepletani – npr. ekonomske politike utiču na zdravlje, što opet utiče na obrazovanje, koje opet utiče na ekonomiju – od izuzetnog je značaja da organi vlasti, a posebno Vlada, kao i druge interesne grupe zauzmu sveobuhvatan i strateški pristup u rješavanju ovih pitanja.

(6) **Stanovništvo vidi ravnopravnost kao jedan od ključnih prioriteta u budućnosti.** Oni su identifikovali širok spektar činilaca koji utiču na ravnopravnost, uključujući društvenu, ekonomsku, rodnu, seksualnu i etničku ravnopravnost, takođe prepoznajući da različite grupe imaju loš tretman. Prema mišljenju građana, od izuzetne je važnosti da princip ravnopravnog tretmana i podjednake mogućnosti, kao i afirmativne akcije postanu sastavni dio svake politike.

(7) **Isključivanje žena iz procesa donošenja odluka bio je jedan od problema koje je stanovništvo u velikoj mjeri naglašavalo.** Primjećeno je da se žene suočavaju sa nedostatkom razumijevanja, predrasudama, tradicionalnim očekivanjima, nejednakim platama, itd. Stoga je od izuzetnog značaja da rodna ravnopravnost postane jedan od prioriteta principa javnih politika.

(8) **Životna sredina je identifikovana kao jedna od najvećih prednosti i mogućnosti zemlje.** Međutim, takođe je zapaženo i da su potencijali životne sredine ne samo nedovoljno iskorišćeni već da se oni rapidno uništavaju. Anketirano stanovništvo smatra da je za zaštitu životne sredine prvenstveno odgovoran svaki pojedinac ponaosob. Svaka individua je odgovorna za očuvanje životne sredine, zaštitu ekosistema i njegovo održivo eksploatisanje.

(9) **Urbanizam i nelegalna izgradnja stambenih objekata moraju biti rješavani tako da se uzme u obzir postojeće stanje ranjivih grupa i principi održivog razvoja.** Za većinu ispitanika, ovo je jedan od jedan od vodećih problema savremenog društva Crne Gore.

(10) **Infrastruktura, posebno saobraćaj, predstavljaju veliku prepreku ekonomskom razvoju, a posebno ravnomjernom regionalnom razvoju.** Imajući ovo u vidu, stanovništvo i dalje vjeruje da kada se vrše procjene novih infrastrukturnih projekata, Vlada treba da uzme u obzir održivost takvih projekata kako se njima ne bi ugrozila finansijska stabilnost privrede.

(11) **Obrazovanje je prepoznato kao jedan od ključnih resursa budućnosti.** Naime, stanovništvo želi društvo koje bi bilo zasnovano na znanju. Stoga, transformacija obrazovnog sistema koja je u toku trebalo bi da obuhvati i unapređenje kvaliteta obrazovanja, primjenjivost stečenog znanja, jačanje društvenih i praktičnih vještina i sposobnosti, formiranje kritičkog mišljenja i učešće i bolja usklađenost sa tržištem rada. Obrazovni sistem treba dodatno unaprijediti i podstaći stanovništvo na učešće i zauzimanje odgovornog stava.

(12) **U mnogim svojim odgovorima, stanovništvo je izražavalo zabrinutost u pogledu rapidnog mijenjanja vrijednosti.** Smatra da društvo treba da radi na jačanju društvenog kapitala zasnovanog na solidarnosti, porodičnim vrijednostima, toleranciji, poštovanju drugih i nediskriminaciji.

Milenijumski razvojni ciljevi (Millennium Development Goals - MDG), koji su aktuelni već 12 godina, ističu 2015. godine. Kako se taj dan bliži, zemlje članice i cjelokupan sistem Ujedinjenih nacija rade na sprovođenju konsultacija u cijelom svijetu sa ciljem prikupljanja što više podataka koji će biti korišteni u definisanju novih razvojnih ciljeva za period nakon 2015. godine. Zamišljeno je da novi ciljevi poteknu od ljudi i da se fokusiraju na ona pitanja i probleme koje je stanovništvo identifikovalo kao relevantne, nasuprot ograničenom participativnom procesu u formulisanju inicijalne Milenijumske deklaracije. Proces je osmišljen tako da se njime obuhvati do 100 zemalja, dok se proces konsultacija trenutno sprovodi u njih 86 do sada.

Crna Gora je jedna od zemalja koje učestvuju u konsultacijama o razvojnim ciljevima za period nakon 2015. godine. Ovaj proces, koji se sprovodi uz podršku Ujedinjenih nacija, je dio globalne diskusije koja poziva ljude širom svijeta da pomognu zemljama članicama u oblikovanju buduće razvojne agende koja je planirana da stupi na snagu do kraja 2015. godine, tj. po isteku važenja Milenijumskih razvojnih ciljeva (Millennium Development Goals - MDGs). Da bi uključili stanovnike Crne Gore i pružili im mogućnost da opišu „*Crnu Goru i svijet u kom žele da žive*“, Sistem UN u Crnoj Gori, u saradnji sa brojnim lokalnim partnerima, je stvorio široku komunikacijsku platformu sa ciljem prikupljanja mišljenja stanovništva čime bi se pomoglo svjetskim liderima u kreiranju nove globalne razvojne agende za period nakon 2015. godine.

Konsultacije su organizovane u periodu između decembra 2012. i aprila 2013. godine. Organizovane su tako da se odvijaju u tri uzastopne faze.

Prva faza je sprovedena u periodu između decembra 2012. i januara 2013. godine, a njom je obuhvaćeno 2,946 ispitanika od čega je obavljeno: 1,995 terenskih anketa sa stanovnicima iz različitih djelova Crne Gore i dodatnih 951 internet anketa. Oglednim uzorkom obuhvaćene su sve kategorije stanovništva kako bi se prikupili stavovi i mišljenja što većeg broja žena i muškaraca. Iako su intervjui obavljeni u formi anketa, većina pitanja je bila otvorenog tipa kako bi ispitanici mogli slobodno da izraze svoja osjećanja i razmišljanja bez mogućnosti makar i suptilnog navođenja putem višestrukih odgovora na anketnim listićima.

Na osnovu učestalosti pojedinih odgovora, identifikovano je osam najdominantnijih pitanja koja treba da posluže kao osnov za definisanje budućih prioriteta, i to:

- **Ekonomija, nezaposlenost, prihodi i ravnomjeran regionalni razvoj**
- **Borba protiv kriminala, korupcije i nepotizma**
- **Zdravstvo**
- **Ravnopravnost**
- **Životna sredina**
- **Izgradnja infrastrukture**
- **Obrazovanje**
- **Vrijednosti**

Nakon identifikovanja osam najbitnijih prioriteta, druga faza procesa obuhvatala je formiranje posebnih pitanja sa ciljem boljeg razumijevanja prioriteta stanovništva u okviru ovih već identifikovanih tema. Zatim su ova pitanja postavljena stručnjacima i opštoj javnosti. Cilj je bio dvostruk: da se što preciznije shvate prioritete koje su definisali ispitanici u prvom krugu konsultacija i da se dobije mišljenje što većeg broja ljudi u pogledu o pomenutih osam tema.

Da bi se uključio što je moguće veći broj ljudi, projektni tim je koristio brojne komunikacijske kanale prilagođene različitim grupama stanovništva: 1) *klasične terenske ankete* kako bi se obuhvatili predstavnici svih grupa – mlađi i stariji, zaposleni, nezaposleni, zainteresovani i ne pretjerano zainteresovani, bogati i ranjivi; 2) *Twitter, Facebook i ostale društvene mreže* kako bi se mobilisali mladi ljudi i oni koji koriste sredstva za društvenu interakciju; 3) *sastanci u gradovima, okrugli stolovi i fokus grupe* za intervjuisanje stručnjaka.

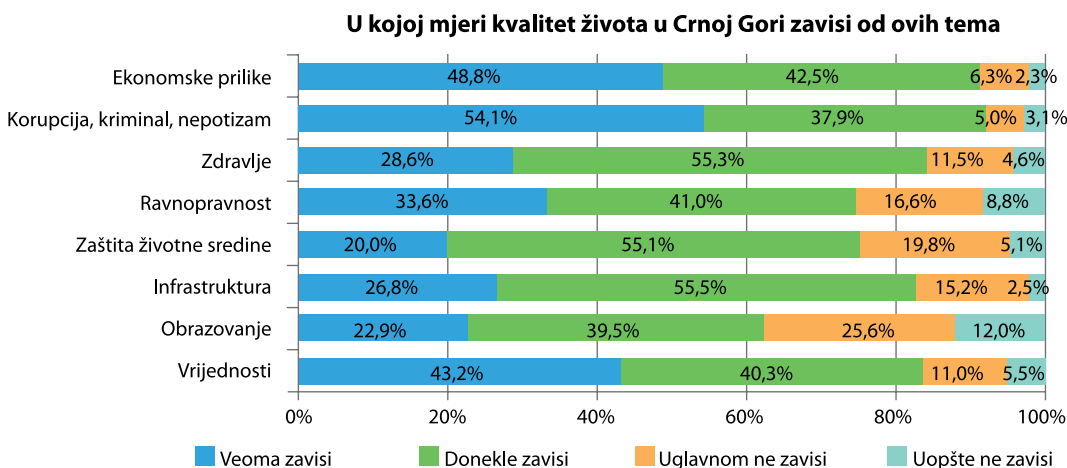
U ovom izvještaju dat je pregled ideja i mišljenja prikupljenih od 8,023 intervjuisanih stanovnika Crne Gore¹.

¹ Crna Gora ima 620.000 stanovnika, tako da to predstavlja 1,3% ukupne populacije

Stručnjaci su bili prijatno iznenađeni razboritošću odgovora koje je opšta javnost dala u prvoj fazi ispitivanja. Čitaocima ovog izvještaja još jednom podsjećamo da su pitanja u prvoj fazi bila otvorenog tipa te da stoga ispitanici nijesu morali da se odluče za jedan od unaprijed definisanih odgovora dok je prijatno iznenađenje bio odabir jedne od istaknutih ali ne toliko značajnih tema poput ravnopravnosti i vrijednosti.

Na grafikonu 1 dat je prikaz odgovora na pitanja iz druge faze istraživanja da bi se utvrdilo u kojoj mjeri kvalitet života u Crnoj Gori zavisi od tema definisanih u prvoj fazi. Jasno je da nam obim njihovih odgovora – između 60% i 90% je odgovorilo sa „veoma“ ili „donekle“ – omogućava da zaključimo sa izvjesnom dozom sigurnosti da zapravo kvalitet života u Crnoj Gori uglavnom zavisi od razvoja unutar ovih osam prioriternih područja: **ekonomija, nezaposlenost, prihodi i ravnomjeran regionalni razvoj, borba protiv kriminala, korupcije i nepotizma, zdravlje, ravnopravnost, životna sredina, izgradnja infrastrukture, obrazovanje i vrijednosti.**

Grafik 1

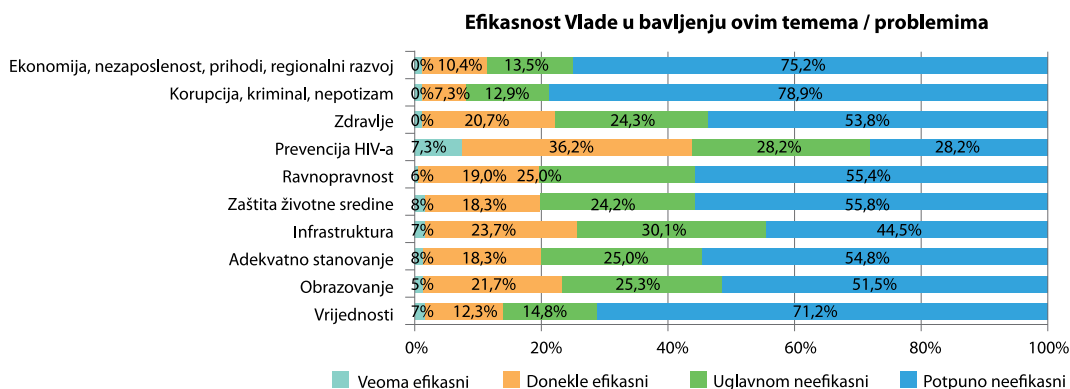

Međutim, u isto vrijeme, ovi problemi i pitanja čine samo jednu stranu medalje. Podjednako bitan aspekt je i neefikasan pristup rješavanju ovih problema. Stoga, pri definisanju novih razvojnih ciljeva, osim pitanja „šta treba da se uradi“ podjednako je bitno voditi računa i o tome „ko to treba da uradi“ i „kako to treba uraditi“.

Većina ispitanika smatra da trenutni naponi koje Vlada i drugi akteri ulažu u rješavanje osam definisanih prioriternih pitanja nijesu dovoljni i u onoj mjeri učinkoviti koliko bi mogli da budu. Ispitanici su prepoznali Vladu kao stranu koja je najviše odgovorna za rješavanje ovih pitanja (izuzetak su vrijednosti, gdje je Vlada, posle pojedinaca, identifikovana kao drugi najodgovorniji akter), u isto vrijeme smatrajući da su njeni naponi nedovoljno djelotvorni (osim HIV prevencije kao podteme, procenat onih ispitanika koji su smatrali da su naponi koje Vlada ulaže u rješavanje bilo koje od identifikovanih osam tema djelotvorni nije prelazio 25%). **Obzirom na metodološki okvir istraživanja, djelotvornost drugih organizacija i subjekata koji bi mogli da imaju značajnu ulogu u rješavanju ovih pitanja nije mjerena.**

Ipak, potrebno je napomenuti da, opšte gledano, stanovništvo je više sklono da prebacuje odgovornost na Vladu i druge institucije (npr. opštinsku vlast, sektore, agencije), a u manjoj mjeri da prepozna sopstvenu odgovornost i odgovornost pojedinaca, kao i činjenicu da proaktivan pristup pojedinaca može da iznjedri promjenu.

Grafik 2

Ovaj izvještaj je dio treće faze: izrada konačnih zaključaka koji će se predati Generalnom sekretaru Ujedinjenih nacija i koji će osigurati da se mišljenja i stavovi stanovnika Crne Gore u pogledu njihove vizije bolje budućnosti uvrste u Globalni izvještaj o postmilenijumskim razvojnim planovima. Pored ovog, Generalnom sekretaru Ujedinjenih nacija, šefovima država i vlada koji će pristustvovati Generalnoj skupštini UN za 2013. godinu kao i Otvorenoj radnoj grupi o ciljevima održivog razvoja, biće uručeni zaključci sa globalnih diskusija.

Metodologija

Konsultacije o periodu nakon 2015. godine vođene su u dvije faze. Prva faza otpočela je promovisanjem konsultacija u decembru 2012. godine da bi bila okončana u januaru 2013. godine izradom privremenog izvještaja, u kome su identifikovane glavne teme. Druga faza procesa započeta je u februaru, detaljnim konsultacijama o temama identifikovanim u prvoj fazi i okončana je izradom konačnog izvještaja u aprilu 2013. godine.

Prva faza istraživanja u pogledu razvojnih ciljeva nakon 2015. godine sprovedena je na nivou tri odvojene platforme: internet anketa, terenske ankete i twitter anketa. Cilj je bio da se obuhvati najšira moguća baza ali i određene interesne grupe čiji su odgovori značajni za definisanje razvojnih ciljeva.

Upitnik za lične intervjuve kreiran je tako da većina pitanja bude otvorenog tipa, zahtijevajući od ispitanika da svojim riječima opišu teme i probleme, identifikuju rješenja, i sl. Obzirom na karakter upitnika, anketa je kreirana sa sljedeća dva modula – terenska anketa i internet anketa. Naime, terenska anketa bi dala odgovore na teme i pitanja koja su od najvećeg značaja za cjelokupno stanovništvo. S druge strane, svrha internet ankete je bila da se dobiju podaci o konkretnijim i preciznijim pitanjima, davajući ispitanicima mogućnost da slobodno izraze svoje mišljenje kad god to požele. Za potrebe ovog istraživanja, promovisan je poseban „hashtag (#)“ (tema) na Tviteru - #post2015me – koju su članovi crnogorske Tviter zajednice mogli da koriste da daju odgovore na bilo koje ili sva pitanja iz ankete.

Terenska anketa je sprovedena na višeslojnom uzorku na nacionalnom nivou obuhvativši ukupno 1,997 ispitanika. Standardna greška koja se može javiti u odnosu na veličinu uzorka iznosi $\pm 2,19\%$ sa intervalom sigurnosti od 95% za nivo distribucije od 50%. Intervjui su vršeni u periodu od 3. do 13. januara 2013. godine. Uzorak je realizovan u 79 različitih zajednica iz svih 21 opštine u Crnoj Gori. Uzorkom je obuhvaćeno stanovništvo po varijablama pola, starosti, i nacionalnog identiteta, prema popisu iz 2011. godine. U tabeli ispod, dat je pregled glavnih demografskih varijabli. Prva faza konsultacija o ciljevima nakon 2015. godine u Crnoj Gori, koja je obuhvatila uzorak od 2,946 ispitanika, okončana je izradom izvještaja u kom je stanovništvo Crne Gore identifikovalo osam različitih tema kao ključne aspekte koje treba rješavati u periodu nakon 2015. godine. Drugi dio konsultacija je zamišljen kao nacionalni dijalog sa ciljem sticanja dubljeg uvida u ovih osam identifikovanih tema, i obuhvatanjem najšire moguće baze stanovnika. Nacionalne konsultacije su imale za cilj uključivanje svih relevantnih institucija i što većeg broja pojedinaca u proces, a njihov ishod treba da bude definisanje srednjeročnih i dugoročnih razvojnih ciljeva za period nakon 2015. godine. Proces se sastojao od konsultacija sa nevladinim organizacijama, stručnjacima, državnim zvaničnicima, ranjivim grupama, manjinama, djecom i drugim grupama. Nevladine organizacije su nam takođe bili i partneri u ovom procesu i najvećim dijelom organizovali preko 30 konsultacija sa interesnim grupama.

Druga faza procesa osmišljena je tako da bude podijeljena na tri kompatibilne kategorije: konsultacije u formi fokus grupa i okruglih stolova, istraživanje javnog mnjenja putem internet anketa i terenskih anketa, i participacija opšte javnosti u formi „tvitovanja“ i korišćenja drugih društvenih medija. Ovako sprovedene konsultacije za rezultat su imale još nezabilježen odziv i obuhvatile uzorak od 1,3% stanovništva Crne Gore. Svrha ovakvog koncipiranja konsultacija je bila da se formira takav medijum koji bi omogućio učešće različitih kategorija stanovništva: a) fokus grupe i okrugli stolovi za ljude za detaljnijim znanjem koji bi mogli da daju značajan uvid u teme kao i značajan doprinos već prikupljenom materijalu, b) ispitivanje javnog mnjenja,

fokus grupe i terenske ankete kao oblik konsultacija sa opštom javnošću kako bi se stvorila jasnija slika o bitnim predmetima i pitanjima unutar ovih tema, i c) društveni mediji kao moćan alat za prikupljanje ideja i pitanja koja nas pogađaju svakodnevno.

Pripremljena su tri upitnika za tematske konsultacije na svaku od ovih osam tema.

- (1) Prvi upitnik je osmišljen da bude u formi vodiča za fokus grupe i koristili su ga moderatori događaja kao vodič za diskusije. Stručnjaci koji su učestvovali u ovim diskusijama su bili profesionalci i ljudi koji su, po osnovu svog ličnog ili profesionalnog iskustva, mogli da daju više informacija o temama koje je ranije identifikovala šira javnost.
- (2) U drugom upitniku, većina pitanja otvorenog tipa pretvorena su u pitanja zatvorenog tipa, kako bi bila pogodnija za lične intervjuje i kao takva su korišćena za obavljanje terenskih anketa sa 1,500 ispitanika. Pitanja su distribuirana i učesnicima rasprava na okruglim stolovima, fokus grupama i drugim događajima koji su organizovani u okviru procesa sprovođenja konsultacija.
- (3) I na kraju, treći upitnik je kreiran samo za internet ankete te je stoga, osim par izuzetaka, obuhvatao samo pitanja zatvorenog tipa, pri čemu je broj ovih pitanja smanjen na u prosjeku 20 pitanja za svaku od tema, kako bi se optimizovalo vrijeme koje je ispitaniku neophodno da odgovori na anketna pitanja i minimizira broj onih ispitanika koji bi odlučili da odustanu od ankete zbog dužine upitnika.

Svi upitnici imali su za cilj da izmjere iste koncepte i ideje i slijedili su ista osnovna pitanja, time obezbjeđujući uporedivnost rezultata dobijenih upotrebom različitih alata.

Ukupan broj učesnika konsultacija o periodu nakon 2015. godine u Crnoj Gori od 8,023 ispitanika podjeljen je na sljedeći način: 3,495 terenskih anketa, 3,583 internet anketa, 375 sastanaka u opštini, 260 učesnika fokus grupa i okruglih stolova i 310 poruka na Tviteru. U ovako sprovedenoj anketi učestvovalo je 1,33% građana Crne Gore što predstavlja još nezabilježen odziv na neposredne konsultacije sa stanovništvom.

Internet zajednica je bila uključena u obje faze ankete. Od 28. decembra 2012. do 20. januara 2013. godine prikupljeno je ukupno 451 internet upitnika. Taj upitnik je činio sastavni dio opšteg upitnika o razvojnim postmilenijumskim ciljevima. U drugom dijelu ankete koja je sprovedena u periodu između 1. i 20. marta, sakupljeno je ukupno 3,132 internet upitnika koji su se odnosili na 8 identifikovanih tema. Većina upitnika je isticalo ekonomiju i nezaposlenost (560), zatim korupciju, kriminal i nepotizam (478), životnu sredinu (461), obrazovanje (409), izgradnju infrastrukture (372), vrijednosti (370), zdravlje (269) i ravnopravnost (213).

Ove internet ankete sprovedene za svaku od tema pojedinačno nemaju za cilj, niti mogu, da odslikavaju stav cjelokupnog stanovništva Crne Gore. Imajući ovo u vidu, cilj je bio da se uključe i oni čiji se stav često ne čuje, kao i oni koji smatraju da imaju šta da kažu, da učestvuju i utiču na proces definisanja novih razvojnih ciljeva. U tom smislu, svi rezultati predstavljaju samo naznaku raspodjele odgovora među ispitanicima.

Svaki internet upitnik sastojao se od dva tipa pitanja. U prvom tipu pitanja, od ispitanika se tražilo da rangiraju probleme u okviru određenih tema prema njihovom značaju polazeći od onih najbitnijih do onih manje bitnih, dok se u drugom tipu pitanja od ispitanika tražilo da rangiraju 14 različitih stavki prema ulozi koju bi one trebalo da imaju u rješavanju problema unutar određenih tema. Pri analiziranju odgovora na ova pitanja, imali smo u vidu da bi s jedne strane, zasnivanje analize samo na prvom tipu pitanja bilo izuzetno ograničavajuće, obzirom da je dato i do 14 različitih odgovora, dok s druge strane u većini ovih slučajeva, podaci o trećem i ostalim izborima nijesu dali nikakve značajnije informacije, te smo stoga analizu pitanja zasnovali na prva dva izbora – tj. na prvom i drugom najznačajnijem pitanju ili odgovornim akterima.

Raspodjela ispitanika obuhvaćenih terenskom anketom i internet anketom prema polu, regionu i starosnoj dobi prikazana je u tabeli ispod.

Tabela 1

Varijabla	Kategorija	Terenska anketa	Internet anketa	Ukupno
Pol	Muški	52.3%	59.3%	55.9%
	Ženski	47.7%	40.7%	44.1%
Region	Centralni	37.3%	52.4%	44.9%
	Sjeverni	38.9%	20.8%	29.8%
	Južni	23.8%	26.8%	25.3%
Obrazovanje	Osnovna škola i niže	14.8%	5.8%	10.2%
	Trogodišnja škola	21.0%	5.5%	13.2%
	Četvorogodišnja srednja škola	36.3%	25.8%	31.0%
	Viša škola	9.7%	11.1%	10.4%
	Fakultet	16.6%	41.4%	29.2%
	Magistarske/Doktorske studije	1.6%	10.0%	5.8%
Starosna dob	24 godine i manje	11.2%	23.8%	17.6%
	25 do 34 godine	21.3%	37.6%	29.6%
	35 do 44 godine	19.6%	21.3%	20.4%
	45 do 54 godine	17.1%	11.8%	14.4%
	55+ godina	30.8%	5.5%	18.0%

Pored internet konsultacija i terenskih anketa, posebna runda konsultacija obuhvatila je i 30 opštinskih sastanaka, okruglih stolova i fokus grupa na kojima su učestvovali i stručnjaci i opšta javnost uključujući i ranjive grupe. Moderator na ovim događajima su partneri Ujedinjenih nacija – uglavnom NVO koji su se pridržavali specijalno pripremljenih protokola za svaku od tema. Značajno je napomenuti da su događaji organizovani u sjevernom, centralnom i južnom regionu zemlje kako bi svako imao priliku da učestvuje.

**Nacionalne
konsultacije**

Ekonomija, nezaposlenost, prihodi i neravnomyeran regionalni razvoj

Ova tema je bila prisutna u svim odgovorima. Stanovništvo je izuzetno zabrinuto za stanje u ekonomiji i žali se na mogućnosti za zaposlenje. Jasno je da je životni standard brzo opao i da se stanovništvo suočava sa značajnim problemom pribavljanja osnovnih potreština za sebe i svoje porodice.

„Glavni problem u Crnoj Gori je stanje u ekonomiji. Privatizacija u Crnoj Gori zasniva se samo na prodaji nekretnina. Ljudi koji imaju radni staž preko 25 godina su u nezavidnoj situaciji. Ne mogu da se penzionišu. Stanovništvo je obmanuto. Trebalo bi našu pažnju da usmjerimo na ekonomiju. Život u ovoj opštini je moguć samo ako se otvore najmanje 2 do 3 fabrike.“

I stručna javnost i anektirano stanovništvo, ističu ekonomske neprilike koje su prisutne kako na lokalnom tako i na globalnom nivou i njihove efekte na opštu javnost. Većina komentara bi se mogla svrstati u nekoliko podgrupa:

Opšte stanje privrede i nezaposlenost

- 1) Daleko najbitnija pitanja koja je stanovništvo identifikovalo su nezaposlenost i opšte stanje u ekonomiji. Mnogi su izgubili poslove dok je još više onih koji su zabrinuti za svoju budućnost. Svjesni su da nema mnogo ekonomskog pomaka, fabrike se zatvaraju dok su drugi privredni sektori u lošem stanju, te ovo predstavlja jedno od glavnih pitanja u bliskoj budućnosti.

Strateški pristup jačanju društveno odgovornog poslovnog ambijenta

- 2) Stručnjaci smatraju da je neophodno zauzeti više strateški pristup pri stimulanju društveno odgovornog poslovanja. Prvi korak bi bio usvajanje relevantnih podzakonskih akata i dokumenata poput Strategije za razvoj odgovornog poslovanja u Crnoj Gori².
- 3) Značajno je veće učešće države u definisanju smjernica za ulaganje preduzeća u zajednici. Predstavnici privrede su prepoznali značaj uloge koju oni imaju ali bi željeli da dobiju više smjernica. Država treba da kreira *smjernice za ulaganja preduzeća u zajednici*, tj. da definiše oblasti koje zahtijevaju finansijsku i nefinansijsku podršku biznis sektora. Dodjela nacionalnog priznanja društveno odgovornim preduzećima mogla bi da bude značajan podstrek drugim subjektima da se uključe.
- 4) Postojeći zakoni koji imaju za cilj stimulanje donacija koje bi se koristile u filantropske i dobrotvorne svrhe su nedovoljni i nijesu usklađeni sa relevantnim praksama. Potrebno ih je unaprijediti davanjem većeg podsticaja privatnom sektoru u zauzimanju društveno odgovornog stava.
- 5) Poslovna zajednica je naglasila da bi u budućnosti trebalo da postoji veća usklađenost između aktivnosti koje sprovodi Vlada, sindikati i poslodavci.

Temeljiti pristup kreiranju javnih politika

- 6) Javnost treba da ima aktivnije učešće u kreiranju i implementiranju javnih politika. Javna diskusija o značajnijim odlukama bi trebalo da bude vidljivija, pristupačnija i da zaista bude usmjerena ka ljudima na koje će uticati.
- 7) Društvene politike u Crnoj Gori treba da zauzmu novi odgovoran pristup. Proces tranzicije je oslabio mnoge grupe stanovništva, povećao ranjivost i rizik od nezaposlenosti, društvenu isključenost, siromaštvo, nejednakost i loše zdravstveno stanje.

² Društvena odgovornost se ovdje definiše, između ostalog, kao odnos između poslodavca i zaposlenog.

Obrazovanje usmjereno na poslovanje

- 8) Predstavnici poslovnog sektora smatraju da obrazovni sistem ne priprema buduće radnike za tržište rada na adekvatan način. Potrebna je veća usklađenost između potreba tržišta i izbora u pogledu obrazovanja. Jedan od najznačajnijih odgovora ukazuje da u postojećem obrazovnom sistemu nema dovoljno prenošenja praktičnog znanja.

Rodne dimenzije u poslovanju

- 9) Poslodavci prepoznaju da su prisutne ozbiljne rodne razlike u pogledu pristupa poslovnim mogućnostima. Usljed brojnih razloga (kultura, tranzicija i tradicija), žene imaju lošije mogućnosti za otpočinjanje sopstvenog biznisa te je stoga potrebno uložiti više napora kako bi se podstakla rodna ravnopravnost i žensko preduzetništvo.
- 10) Situacija je još gora kada je riječ o mogućnostima za osobe sa smetnjama u razvoju. Jedan od prioriteta bi trebalo da bude aktivniji pristup u obezbjeđivanju jednakih mogućnosti za sve.

Neravnomjerna raspodjela investicija i resursa

- 11) Stručnjaci naglašavaju ono što je već navedeno u anketi opšte javnosti – uslovi za život na sjeveru zemlje su znatno lošiji nego u drugim djelovima. Na sjeveru postoje resursi ali nema investicija. Nekoliko ispitanika je navelo da resursi zaista postoje (kako prirodni tako i ljudski) i da jedino što nedostaje je dobra organizacija i eksploatacija.

„Vaši izgledi za sreću u prvom redu zavise od toga u kom dijelu Crne Gore živite. Glavni centri dešavanja su Podgorica, Budva... Mi koji živimo u drugim opštinama jedva uspevamo da sastavimo kraj sa krajem.”

Unutrašnje migracije

- 12) Stanovništvo napušta gradove i opštine na sjeveru države u potrazi za obrazovanjem i zaposlenjem i više se nikad ne vraća. Ove unutrašnje migracije predstavljaju ozbiljnu prijetnju ljudskim i drugim resursima na sjeveru.

Sopstvena odgovornost

- 13) Ispitanici nijesu izbjegavali da govore o sopstvenoj odgovornosti. Jedan od njih je pokušao da se sjeti kada su posljednji put stanovnici sjevera pokrenuli neku građansku inicijativu. Drugi ispitanik je tvrdio da iako postoji dosta problema u pogledu resursa, „Podgorica“ (tj. Vlada i Vladine agencije sa sjedištem u Podgorici) nijesu jedini krivci za takvu situaciju već takođe i „mi“.

„Ranije su ljudi odlazili iz Bijelog Polja u Podgoricu i Beograd i ostajali tamo da žive. Ovakav trend je i dalje prisutan, takav je mentalitet. Ljudima u Crnoj Gori su stalno govorili: uči da ne bi morao da radiš.“

Etnička udaljenost i nedostatak povjerenja

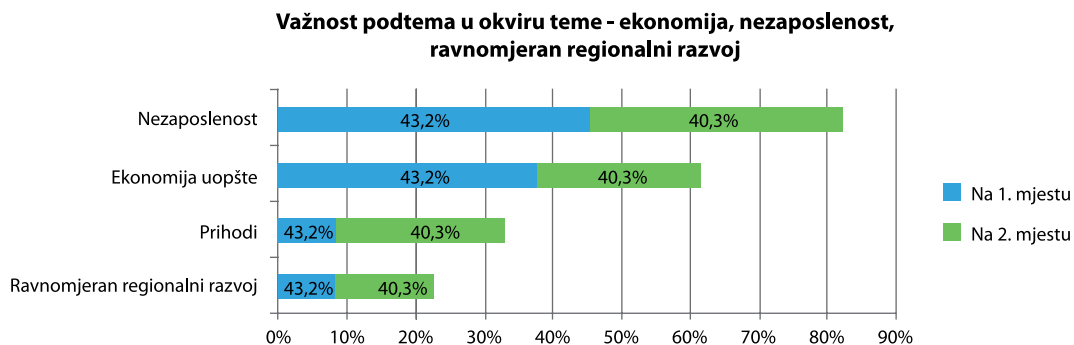
- 14) „Smatram da je jedan od razloga nedovoljne razvijenosti sjevera (u odnosu na npr. Podgoricu) taj što na sjeveru uglavnom žive Srbi, Muslimani i Bošnjaci. Njih drže 'na povodcu' i daju im mrvicu.“ Ovakva izjava data na radnoj grupi sa stručnjacima, bez ozira na to da li je tačna ili ne, zapravo je dokaz da postoji određena etnička distanca i nedostatak povjerenja koji uništava i podriva društveni kapital.

Podaci dobijeni iz ankete o privredi, nezaposlenosti, prihodima i neravnomjernom regionalnom razvoju

Ispitanicima su ponuđena 4 različita odgovora vezano za probleme u pogledu privrede i nezaposlenosti i od njih je zatraženo da ih rangiraju prema njihovom značaju (sa mogućnošću identifikovanja dodatnih problema). Nezaposlenost je identifikovana kao daleko najveći problem gdje je 45,3% ispitanika nezaposlenost identifikovalo kao primaran, a njih 37,1% kao sekundaran problem. Nakon nezaposlenosti slijedi ekonomija za koju 37,6% ispitanika vjeruje

da je najznačajniji problem, dok je za njih 24,2% ovo drugi po značaju problem. Prihodi se nalaze na trećem mjestu. Kao najznačajniju temu, prihode vidi 8,6% ispitanika, dok su za 24,5% ispitanika oni na drugom mjestu. Najmanje značajna tema je ravnomjeran regionalni razvoj, sa 8,4% ispitanika koji su ovo identifikovali kao primaran problem i njih 14,2% kao sekundaran.

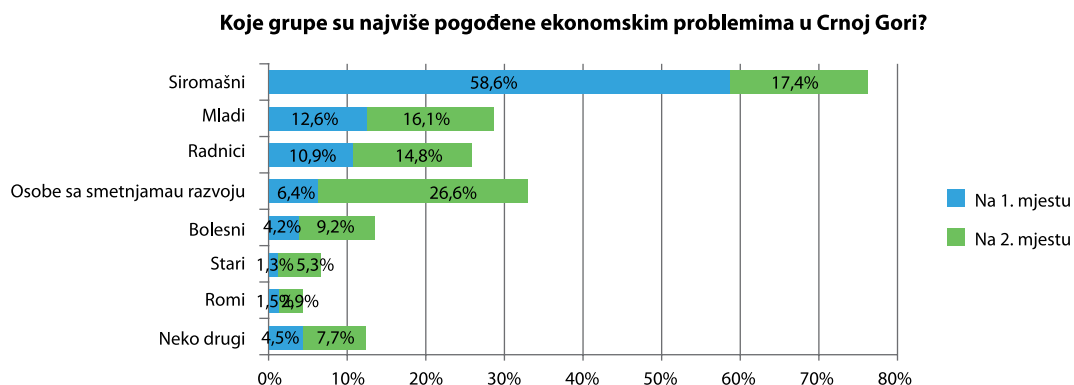
Grafik 3

Rodna dimenzija nije imala većeg uticaja na rangiranje ovih problema, što ukazuje da su i muškarci i žene podjednako zabrinuti za budućnost. S druge strane, starosna dob je imala uticaja. Iako je rangiranje ostalo isto, razlike u odabiru odgovora su izrazitije. Naime, 61,0% mladih (24 godine ili manje) je prepoznalo nezaposlenost kao primaran problem, a njih 33,9% kao drugi po značaju, dok su druga pitanja manje bitna. Na kraju, pripadnost određenom regionu nije uticala na razlike u odgovorima.

Kada je od ispitanika traženo da identifikuju grupe koje najviše osjećaju posljedice ekonomskih problema i nezaposlenosti, većina ispitanika je odgovorilo da je to siromašno stanovništvo (njih 58,6% vidi siromašne kao najugroženiju grupu dok su za njih 17,4% oni na drugom mjestu po ugroženosti). Za njima slijede mladi ljudi koje 12,6% ispitanika vidi kao najugroženije i 16,1% kao druge po redu po ugroženosti, zatim radnici koji su za 10,9% ispitanika primaran izbor i za 14,8% sekundaran. Nakon radnika, osobe sa smetnjama u razvoju su sa 6,4% ispitanika prepoznate kao najugroženije i sa 26,6% kao druge najugroženije. Broj ispitanika koji je ostale grupe prepoznao kao najugroženije i druge po redu po ugroženosti je ispod prosjeka po učestalosti javljanja. Nijedna od varijabli (pol, region i starosna dob) nije uticala na razlike u odgovorima u pogledu identifikovanja grupa koje su posebno pogođene gore navedenim problemima.

Grafik 4

Vezano za jaz između bogatih i siromašnih, većina (86,7%) ispitanika smatra da on još više raste, 11,6% smatra da se ne mijenja, dok svega 1,7% smatra da se on smanjuje.

Upitani da li ekonomska situacija takođe utiče i na žene, 58,4% ispitanika je dalo potvrđan odgovor, dok je njih 41,6% odgovorilo odrično. U pogledu stepena razvijenosti ženskog preduzetništva, 79% ispitanika smatra da je žensko preduzetništvo nedovoljno razvijeno, dok njih 21% smatra da je razvijeno.

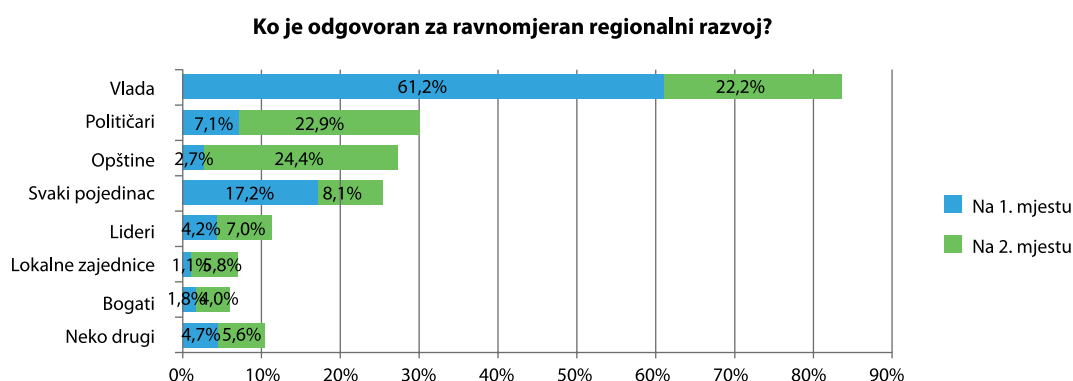
Više od tri četvrtine ispitanika vjeruje da društvene djelatnosti i mehanizmi za zaštitu djece mogu da doprinesu smanjenju negativnih uticaja loše ekonomske i društvene situacije. Štaviše, upitani da odrede u kojoj mjeri kvalitet života zavisi od socijalne i dječije pomoći, dvije trećine ispitanika je odgovorilo potvrđno (68,7%), dok jedna trećina smatra da ne zavisi.

Sljedeći set pitanja se odnosio na servise u zajednici i njihov značaj. U pogledu podrške zajednici, primjećujemo da su odgovori uravnoteženi. Ipak, više je onih ispitanika koji su se opredjelili za pomoć u kući (32,8%), dok se najmanji broj ispitanika (3,0% i 11,2%) opredjeljivao za tumačenje jezika znakova i ličnu pomoć. U pogledu savjetovanja i davanja terapije, najveći broj odgovora se odnosio na savjetovanje (50,2%), a nakon toga na terapiju (33,4%), dok se SOS telefon i posredovanje nalaze na samoj margini sa 11,1%, tj. 5,4% odgovora.

Konačno, u pogledu usluge smještaja, prema mišljenju 37,1% odnosno 36,2% ispitanika, hraniteljske porodice i smještaj za porodice predstavljaju najznačajnija pitanja. 19,5% stanovnika je identifikovalo smještaj u socijalnim institucijama kao značajno pitanje, dok su za 7,2% ispitanika to usluge pružanja skloništa.

Iako ispitanici nijesu prepoznali ravnomjeran regionalni razvoj kao jedno od izuzetno značajnih pitanja za ekonomiju i nezaposlenost, 84,5% ispitanika i dalje vjeruje da kvalitet njihovih života zavisi upravo od njega, dok svega 15,5% smatra da ravnomjeran regionalni razvoj nije bitan za kvalitet života. S druge strane, svega 36,2% ispitanika smatra da je realistično očekivati ravnomjeran regionalni razvoj, dok je za preostalih 63,8% on nerealan.

U pogledu činilaca koji utiču na ostvarivanje ravnomjernog regionalnog razvoja, prepoznata su četiri faktora i to na prvom mjestu Vlada koja je za 61,2% ispitanika primaran izbor dok je za njih 22,2% sekundaran. Za 7,1% ispitanika političari su primaran izbor dok je za njih 22,9% sekundaran, zatim opštine koje su na prvom mjestu po značaju za 2,7% ispitanika, a za 24,4% na drugom mjestu. Na kraju, ispitanici su prepoznali i svakog pojedinca kao bitan faktor za ravnomjeran regionalni razvoj, pa su za njih 17,2% oni na prvom mjestu po značaju dok 8,1% ispitanika smatra da je svaka pojedinačnih osoba na drugom mjestu po značaju u pogledu ravnomjernog regionalnog razvoja.

Grafik 5

Posljednji dio ovog upitnika bio je posvećen pitanju konstantno rastuće koncentracije stanovništva u urbanim centrima, posebno u Podgorici. Za četiri od pet ispitanika (80%) ovakva situacija predstavlja negativan ili izuzetno negativan trend, dok njih 94,9% smatra da bi stanovništvo trebalo motivisati da ostanu da žive u ruralnim područjima i selima.

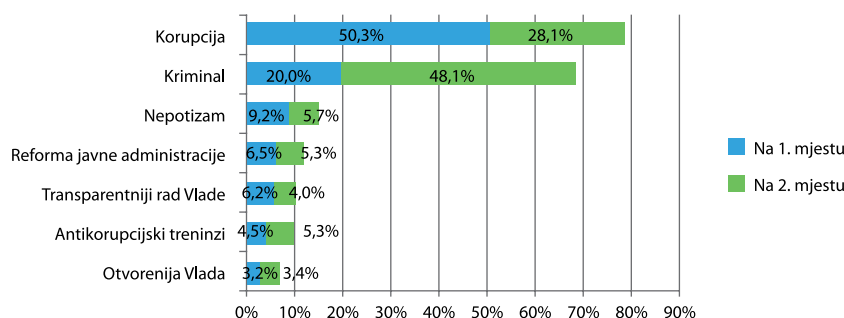
Borba protiv kriminala, korupcije i nepotizma

Ova tri problema su takođe veoma česta u komentarima ispitanika. Oni vjeruju da je veoma efikasna borba protiv korupcije i nepotizma rješenje za mnoge probleme u zemlji. Većina ispitanika je obrazložila da njihovi prigovori na rad Vlade takođe mogu biti povezani sa ovom temom.

“Nagrađeni su jedino oni koji imaju dodira sa dominantnim političkim partijama. To ne zavisi od toga kako radite. Ne možete da dobijete posao ako ne glasate za stranku koja je na vlasti.”

Pitanja identifikovana kao najznačajnija u okviru ove teme bile su korupcija (kao primaran problem za 50,3% ispitanika, a za 28,1% sekundaran) i kriminal (20,0% ispitanika je rangiralo ovaj problem kao prvi po značaju, dok je za njih 48,1% on na drugom mjestu po važnosti). Na trećem mjestu po značaju, ali sa dosta nižom učestalošću odgovora, je nepotizam, koji je 9,2% ispitanika prepoznalo kao primaran, a 5,7% kao sekundaran problem. Učestalost svih drugih pitanja bila je ispod prosjeka. Ovdje je važno naglasiti da se važnost pitanja u okviru ove teme ne razlikuje u odnosu na pol, starost ili region.

Važnost podtema u okviru teme - Korupcija, kriminal, nepotizam

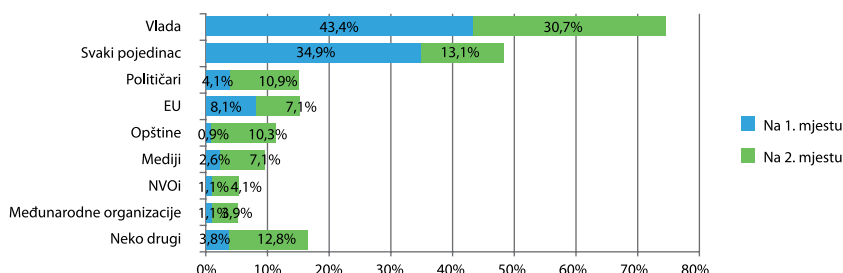
Grafik 6

Ispitanici najčešće identifikuju Vladu kao dominantno odgovornu za ova pitanja, sa 43,4% ispitanika koji je vide kao primarno i 30,7% kao sekundarno odgovornog subjekta. Na drugom mjestu po značaju se nalazi svaki pojedinac sa 34,9% onih koji su pojedince prepoznali kao najodgovornije i 13,1% onih za koje se pojedinci nalaze na drugom mjestu po odgovornosti, dok su na trećem mjestu političari sa 4,1% ispitanika koji ih vide kao primarno i 10,9% kao sekundarno odgovorne činioce.

“Političari više vole da je narod siromašan. Ako su ljudi siromašni, onda su jeftini. Prodaće se za 20€ ili 50€. Da su građani normalno plaćeni i da mogu da priušte sebi pristojan život, njima se ne bi moglo lako manipulirati. Tako da naši političari i šefovi žele da budemo na što nižem nivou.”

Da su napori Vlade u vezi sa ovim pitanjima efikasni smatra 8,2% ispitanika dok preostalih 91,8% misli da je ona neefikasna. Odgovori ispitanika o naporima nevladinih organizacija nešto su pozitivniji, sa jednom trećinom koja smatra da su napori koje druge organizacije ulažu u borbi protiv korupcije, kriminala i nepotizma efikasni, dok ih dvije trećine smatra neefikasnim.

Najodgovornij za suzbijanje korupcije, kriminala i nepotizma

Grafik 7

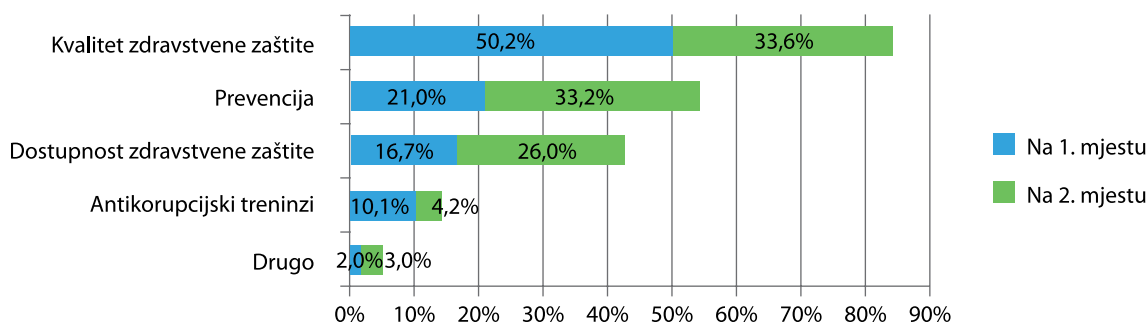
Zdravlje

Ljudi u Crnoj Gori su veoma zabrinuti za zdravstveno osiguranje, dostupnost i kvalitet medicinske njege. Oni se žale na nedostatak zdravstvene zaštite: nedostatak bolnica, lijekova i nizak kvalitet usluga koje pruža postojeći sistem zdravstvenog osiguranja.

“Nedavno sam bio u bolnici i uslovi su užasni. To je nesreća za nas i sve brižne i stručne ljude koji zapravo rade u sektoru zdravstva.”

U sprovedenom istraživanju, ispitanici su prepoznali nekoliko važnih tema i podtema u okviru teme zdravstva. Neke od njih su ponuđene u upitniku, kao što su kvalitet zdravstvenih usluga, značaj prevencije i drugo, dok su neke od problema identifikovali sami ispitanici, kao što su povećanje sredstava namijenjenih za zdravstveni sistem jer ih smatraju investicijama u zdravlje, socijalne determinante zdravlja, pitanja javno-privatnog partnerstva, odgovornost za zdravlje snose građani, sistem i drugi.

Važnost podtema u okviru teme - Zdravlje

Grafik 8

Kvalitet zdravstvenih usluga je prepoznat kao ključni problem u okviru teme „zdravlje“. Naime, više od polovine svih ispitanika u anketi (50,2%) je to prepoznalo kao najznačajniji aspekt. U okviru ovog pitanja, ispitanici su naveli da stručnost zdravstvenih radnika treba da bude bolja, a da efikasnost i profesionalnost treba podići na viši nivo. Drugim riječima, treba ojačati jednu od funkcija sistema zdravstva - onu koja generiše ljudske resurse. Takođe, u kategoriji zdravstvenih radnika, ispitanici su identifikovali sistem plaćanja kao mehanizam za obezbjeđenje fer i pravedene naknade za pružene usluge zdravstvene zaštite, prepoznajući da ovo može biti važan motivacioni instrument za zdravstvene radnike, kao i metoda za poboljšanje kvaliteta usluga zdravstvene zaštite. Navodi se da je motivacija zdravstvenih radnika podjednako važna i za ljekare i za medicinske sestre. Na kraju, vezano za distribuciju zdravstvenih radnika, ispitanici i učesnici u razgovoru naveli su da kvalitet zdravstvene zaštite treba da bude obezbijeđen na nivou Crne Gore. Prema mišljenju ispitanika većina ljekara je skoncentrisana u Podgorici i Vlada bi trebalo da preduzme mjere u cilju obezbjeđivanja uravnotežene distribucije zdravstvenog kadra radi obezbjeđivanja jednake dostupnosti kvalitetnoj zdravstvenoj zaštiti.

Prevencija je identifikovana kao drugo najznačajnije pitanje, budući da je prepoznata kao jedna od najvažnijih komponenti za poboljšanje sistema zdravstvene zaštite. Osim što su prevenciju prepoznali kao jedno od važnih pitanja, brojni ispitanici otišli su korak dalje i naveli da treba posvetiti više pažnje poznatim faktorima rizika, identifikujući pušenje, nezdravu hranu i stres. Takođe, ispitanici navode da je put ka boljoj epidemiološkoj slici bolja edukacija o prevenciji i podizanje svijesti o važnosti zdravih stilova života. U tom smislu, oni predlažu korišćenje savjetovaništa za mlade u okviru domova zdravlja. Na kraju, ispitanici su naveli da treba više promovisati i češće koristiti “skrining” metode kao efikasne metode prevencije.

Treće, ali skoro jednako važno kao prethodno pitanje, jeste **dostupnost zdravstvene zaštite**. Najveći broj prigovora ispitanika u tom pogledu odnosio se na činjenicu da je zdravstveni sistem nepotrebno i izuzetno opterećen procedurama, papirologijom i birokratijom, i da to treba da se promijeni. Osim toga, uprkos činjenici da je reforma primarne zdravstvene zaštite završena, a da su izabrani ljekari dostupniji, smanjena čekanja i dostupnost poboljšana, neki ispitanici i dalje navode da izabrani ljekari i medicinski pregledi, uopšte nisu dostupni za pacijente, da je vrijeme čekanja nepotrebno dugo i da su oni "često prinuđeni da idu od jednog do drugog ljekara, čak i u stanju teške bolesti". S druge strane, jedan broj ispitanika podržava ideju integracije zdravstvene zaštite po različitim nivoima i osnivanje zdravstvenih centara, po jedan u svakom regionu Crne Gore, što bi uticalo na poboljšanje ravnopravnog pristupa i standardizovan kvalitet zdravstvene zaštite na različitim nivoima zdravstvene zaštite. Pojedini ispitanici ukazali su na model organizacije pružanja zdravstvene zaštite kao limitirajući faktor kada je riječ o dostupnosti zdravstvene zaštite.

Takođe, problem koji se pojavio kao veoma važan za one sa kojima je vođen razgovor u okviru ove tematske oblasti je **korupcija u zdravstvu**. Naime, određeni broj ispitanika navodi da je korupcija prisutna u zdravstvenom sektoru, što ima veliki uticaj na zdravstvene ishode, kvalitet zdravstvene zaštite, a ograničava dostupnost zdravstvene zaštite i stoga bi se time trebalo što prije pozabaviti. U tom kontekstu, ispitanici su prepoznali preusmjerenje pružanja zdravstvenih usluga iz javnog u privatni sektor. Smatraju da je efekat korupcije takav da je često nemoguće ili skuplje dobiti liječenje u državnim zdravstvenim ustanovama, nego u privatnim zdravstvenim ustanovama. Takođe, ispitanici navode da činjenica da ljekari rade i u državnim i u privatnim zdravstvenim ustanovama povećava nivo korupcije u zdravstvenom sistemu. Konačno, ispitanici navode da se korupcija u zdravstvu treba rješavati na nivou sistema i da se koruptivno ponašanje treba kažnjavati.

Ulaganje u zdravstvo je nešto što su ispitanici često navodili kao potrebu. Svi odgovori u ovoj kategoriji govore da finansijska sredstva koja se trenutno izdvajaju za zdravstvo nisu dovoljna i da dio BDP-a koji se izdvaja za zdravstvo treba da bude veći. Takođe, sugerisana je promjena modela plaćanja na način da se osigura da finansijska sredstva "prate" pacijente, tako da treba finansirati pružene zdravstvene usluge, umjesto postojećih kapaciteta. Ispitanici, što je još važnije, smatraju da je takvo izdvajanje investicija, a ne trošak, navodeći da je zapravo riječ o investiciji u društvo i ulaganje u razvoj ljudskog kapitala. Osim toga, jedan broj ispitanika smatra da je oprema u zdravstvenim ustanovama zastarjela. Međutim, neki od primjera u kojima se podržava ovo mišljenje su očigledno pogrešni (npr. klinika za onkologiju je navedena kao loše opremljena, iako je zaista opremljena po najvišim evropskim standardima). Dalje, ispitanici su identifikovali nedostatak prostora u bolnicama. Međutim, s obzirom da podaci pokazuju da su bolnički kapaciteti nedovoljno iskorišćeni, možda ovo pitanje treba rješavati kroz bolju organizaciju i planiranje resursa, a ne dodavanje novih. Konačno, ova linija odgovora ukazuje da se percepcija zdravstvenog sistema mijenja od one gdje je u prošlosti zdravstveni sistem posmatran kao "besplatna" zdravstvena zaštite, ka shvatanju da plaćamo zdravstvenu zaštitu i da zato imamo pravo da zahtijevamo bolji kvalitet. Naime, ispitanici pokazuju potpunu svijest o tome da se dio njihovih prihoda izdvaja u ove svrhe, a obzirom na to da postoje i drugi privatni izdaci za zdravlje, oni zahtijevaju da javni zdravstveni sistem pruža bolje usluge za njihov novac. Na kraju, uprkos činjenici da se sredstva koja se izdvajaju za zdravstvo smatraju nedovoljnim, ispitanici kažu da čak i raspoloživa sredstva treba trošiti na racionalniji i efikasniji način i da bi trebalo organizovati sistem na način da se postignu racionalnost i efikasnost.

Socijalne determinante zdravlja je prepoznao veliki broj ispitanika kao značajne. Naime, kao što je poznato iz brojnih istraživanja, socijalni faktori su veoma važni u određivanju zdravlja pojedinca. Ispitanici u anketi su to prepoznali i naveli da zdravstveni ishodi zavise od socijalnih determinanti i da je neophodno poboljšati životni standard što će pozitivno uticati i na zdravlje ljudi.

Ispitanici su isticali i pitanje "Reforma reforme" Pored sagledavanja nekih aspekata zdravstvenog sistema kao loših, kao što su vrijeme čekanja, organizacija pružanja usluga, stomatološke zaštite i drugo, određeni broj ispitanika smatra da treba sprovesti novu reformu zdravstvene zaštite, uprkos činjenici da je reforma već urađena, signalizirajući time da dosadašnja reforma nije dobra

ni adekvatna kao odgovor na postojeće potrebe. Ostala pitanja koja treba uzeti u obzir prilikom planiranja reforme su nepotrebna birokratija i papirologija, sistem koncentrisan oko pacijenta, jednaka dostupnost zdravstvene zaštite za svaku osobu, kraće vrijeme čekanja (vjerovatno se odnosi na sekundarnu zdravstvenu zaštitu), bolji tretman ugroženih grupa, više medicinskog osoblja. Na kraju, neki ispitanici sugerisali su izradu sveobuhvatnog istraživanja o reformi da bi se procijenili njeni efekti i loše strane, kako bi se nova reforma uradila bolje i cjelishodnije.

Javno-privatno partnerstvo u zdravstvu je često potencitano u odgovorima. Međutim, ne može se jasno razlučiti stav ispitanika o tome kako i u kom pravcu bi ono trebalo da ide. Neki ispitanici navode da javne i privatne institucije treba da budu integrisane, čime bi se u stvari povećao pristup kvalitetnoj zdravstvenoj zaštiti, dok su drugi izrazili zabrinutost da bi ova integracija značila samo još jedan način da se isprazne javni resursi. Ono što je često navođeno je da Vlada treba da vrši bolju kontrolu nad privatnim zdravstvenim ustanovama. Takođe, neki ispitanici misle da obavezno osiguranje treba da se proširi, tako da se prava koja se odnose na osnovne zdravstvene usluge mogu realizovati u privatnim ustanovama. Na kraju, neki ispitanici su pominjali dobrovoljno zdravstveno osiguranje, kao opciju koju treba razmotriti.

Privatizacija **stomatološke zaštite** je takođe jedno od pitanja koje su pokrenuli ispitanici. Naime, sadašnji zdravstveni sistem pruža besplatnu stomatološku zaštitu samo za djecu, starije osobe i trudnice. Ispitanici su ovo iznijeli kao jedan od nedostataka u sistemu i nešto što treba mijenjati. S obzirom da je "reforma reforme", kao što je gore navedeno, nešto što se često pominje, to bi trebalo da bude jedna od stvari koje treba razmotriti za reformisanje.

Ispitanici su takođe identifikovali **bezbjednost hrane** kao jedno od pitanja koje bi trebalo da bude važno, što je takođe jedan od prioriteta EU. Ispitanici smatraju da pitanje bezbjednosti hrane nije riješeno na odgovarajući način i da Vlada treba da učini više u tom pogledu. Kao jedan od glavnih načina za rješavanje ovog pitanja, ispitanici su izjavili da postojeći sistem kontrole treba ojačati, da treba da bude rigorozniji, tako da se bezbjednost hrane podigne na viši nivo.

Dobro upravljanje je takođe jedno od pitanja koje su ispitanici pomenuli, navodeći da je veoma važno da se zdravstvenim sektorom dobro upravlja, kako bi se uvećavao kvalitet, efikasnost i dostupnost zdravstvene zaštite. U tom smislu, s obzirom da je zdravstveni sektor jedan od najvećih u Crnoj Gori po broju zaposlenih, ispitanici smatraju da je za svakoga ko želi da upravlja zdravstvom imperativ da ima široko razumijevanje cjelokupnog društveno-ekonomskog konteksta u kome sektor zdravstva funkcioniše. Takođe, nabavke u zdravstvu treba sprovoditi transparentnije, tako da se smanji korupcija i poveća efikasnost i racionalno korišćenja sredstava u zdravstvu. Ispitanici prepoznaju značaj saradnje unutar i izvan Vlade, tj. sa nevladinim subjektima i sugerišu da ta saradnja treba da se ostvari na nacionalnom i lokalnom nivou, uz učešće međunarodnih agencija.

Ispitanici su imali priliku da rangiraju efikasnost Vlade u suočavanju sa izazovima u zdravstvu, pri čemu samo jedna petina ispitanika smatra da je Vlada efikasna u rješavanju problema iz oblasti zdravstva. Jedna trećina ispitanika vjeruje da je Vlada samo donekle neefikasna .

Međutim, ispitanici ne prepoznaju ništa bolju efikasnost drugih organizacija (npr. NVO organizacije): 27% ispitanika smatra da su druge organizacije efikasne, dok preostalih 73% misli da su neefikasne.

Vlada je prepoznata kao ubjedljivo najodgovornija za rješavanje ovih pitanja, sa 62,5 % ispitanika koji je identifikuju kao svoj prvi izbor i dodatnih 26,6 %, kao svoj drugi izbor. Pored ocjene da svaki pojedinac jeste i treba da bude odgovoran za kvalitet zdravstvenog sistema, ispitanici identifikuju lokalne opštine (24,7 % drugog izbora) i političare (12,9 % drugog izbora) kao odgovorne za ove probleme.

Ravnopravnost

Problem ravnopravnosti se vrlo često pojavljuje u brojnim oblicima. Ljudi su naročito zabrinuti zbog rastućeg jaza između bogatih i siromašnih, ali to nije jedini aspekt neravnopravnosti o kome govore. Njihovi problemi uključuju rodnu neravnopravnost (i nasilje nad ženama), diskriminaciju manjina, tretman homoseksualaca i osoba sa invaliditetom.

Iako je stanovništvo Crne Gore identifikovalo ravnopravnost kao posebnu temu, to je bila jedno od glavnih pitanja i u većini drugih tema. Čini se kao pozitivno iznenađenje činjenica da su građani Crne Gore prepoznali značaj ove teme u trenutku kada postoje brojni drugi gorući problemi sa kojima se suočavaju.

Donošenje odluka koje uključuje žene

- 1) Isključivanje žena iz procesa donošenja odluka u politici, ekonomiji i uopšte u društvu je bio jedan od problema koji su u velikoj mjeri naglašavali ne samo ispitanici u diskusijama na to konkretno pitanje, već i učesnici drugih tematskih konsultacija i fokus grupa.

Nedostatak razumijevanja

“Žene se žale da nijesu dovoljno priznate. Mogu da vam dam primjere žena na vlasti.”

- 2) Očigledno je da čak i ljudi koji su zaduženi za vođenje procesa koji se odnose na polove u potpunosti ne razumiju problem. Na primjer, gotovo da nema muškaraca u skupštinskom odboru za rodnu ravnopravnost što odražava stav prema značaju onoga čime se ovaj odbor bavi. Brojke su takođe veoma obeshrabrujuće kada su u pitanju druge političke, javne ili druge pozicije koje imaju moć odlučivanja..

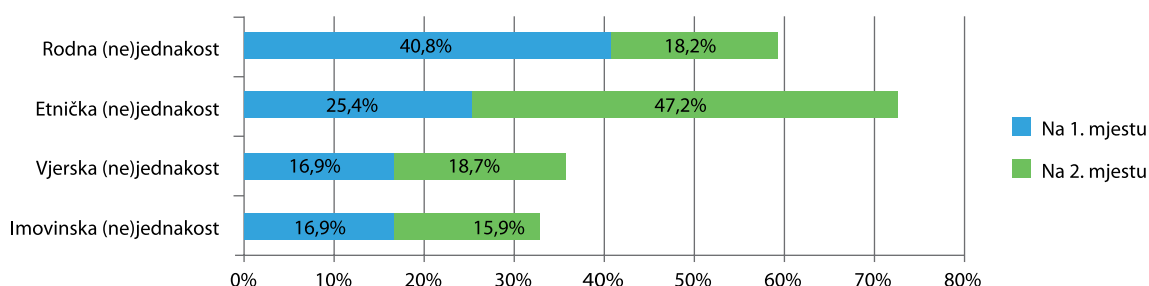
Jednaka mogućnost zapošljavanja

- 2) **Pristup pozicijama na kojima se donose odluke.** Statistika pokazuju da su žene jednako, pa čak i obrazovanije od svojih muških kolega. Međutim, žene i dalje ne zauzimaju značajne pozicije u procesu odlučivanja. Sposobne obrazovane žene su zamjenici, “broj 2” i važni članovi kabineta.
- 3) **Jednake zarade.** Rodna neravnopravnost se odražava na iznos zarada koje dobijaju muškarci i žene na istim pozicijama. Za razliku od ranijeg perioda, ta nepravda je sada dobro dokumentovana u zvaničnoj i nezvaničnoj statistici.

Istraživanje ravnopravnosti

Pitanje koje se pojavilo kao najznačajnije u okviru teme ravnopravnost je rodna (ne)ravnopravnost. Naime, češće od bilo koje druge teme, 40,8% i 18,2% ispitanika rangiraju rodna pitanja kao prvo i drugo najvažnije pitanje, pojedinačno. Druga najznačajnija tema je etnička (ne)ravnopravnost, koju je 25,4% ispitanika prepoznalo kao najznačajnije, a 47,2% kao drugo po značaju pitanje. S druge strane, ispitanici su identifikovali sa ispod-prosječnom učestalošću odgovora vjersku (ne)ravnopravnost kao treće i (ne)jednakost bogatstva kao četvrto najvažnije pitanje.

Vажnost podtema u okviru teme - Jednakost

Grafik 9

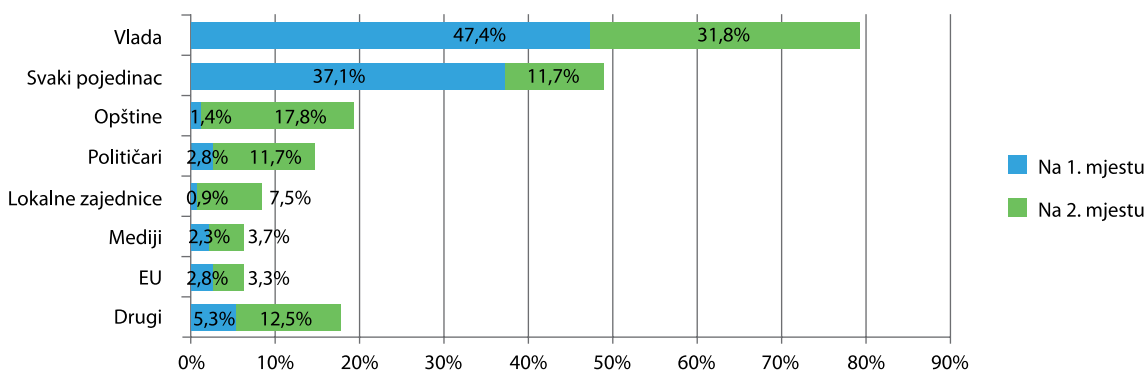

Ukoliko posmatramo važnost ovih pitanja prema polu ispitanika, rangiranje ostaje isto. Međutim, uočljive su neke razlike, tako da žene češće od muškaraca, navode rodnu neravnopravnost kao najvažniju temu. Ipak, razlike su samo marginalno značajne. Regionalna i starosna struktura nije pokazala statistički značajne razlike, osim u jednom slučaju, gdje mladi ljudi doživljavaju etničku neravnopravnost mnogo manje važnom od drugih.

Ispitanici vide ravnopravnost i poštovanje ljudskih prava kao važan aspekt kvaliteta života u Crnoj Gori. Naime, oko 80 % ispitanika navodi da kvalitet života u potpunosti ili donekle zavisi od ovih pitanja, a samo 20 % ih smatra nevažnim.

Ispitanici su identifikovali Vladu kao najodgovornijeg subjekta za rješavanje ovih pitanja. Njih 47,4% vidi Vladu kao najodgovornijeg aktera, dok je za preostalih 31,8% ispitanika ona na drugom mjestu po stepenu odgovornosti (ukupno 81,2% ispitanika). Takođe značajni i odgovorni subjekti za rješavanje ovih pitanja, sa znatno većom učestalošću pojavljivanja u odgovorima nego što je to slučaj kod drugih subjekata (osim za Vladu) su i sami pojedinci (48,8% kombinovano na prvom odnosno drugom mjestu po odgovornosti). Ispitanici su takođe identifikovali opštine, političare i medije, ali je njihova učestalost značajno niža, naime 19,2%, 14,5% i 6% kombinovano su na prvom i drugom mjestu po svom značaju, pojedinačno.

Ko bi trebao najviše da se bavi pitanjima ravnopravnost?

Grafik 10

Međutim, kada je riječ o efikasnosti Vlade, 22% ispitanika smatra da su njeni napori efikasni. Takođe, 23% njih smatra da građani imaju ravnopravan pristup različitim vrstama servisa koje pružaju Vlada ili opštine.

Životna sredina

Mnoge ljude u Crnoj Gori brine zaštita životne sredine. Žale se da je kvalitet njihovog života ugrožen usljed zagađenja, kao i da se prirodni resursi ne koriste na održiv način. Plaše se da bi ovo pitanje moglo da predstavlja jedan od najznačajnijih problema budućih generacija.

“Životna sredina – najznačajniji crnogorski resurs na kojem bi trebalo da se zasniva ekonomski razvoj.”

Ubrzano uništavanje prirodnog i kulturnog nasljeđa

- 1) Preovladava mišljenje da se prirodni resursi ubrzano uništavaju. Nekontrolisana i divlja gradnja, gradnja u neskladu sa prirodnim okruženjem, industrija koja zagađuje okolinu (luke i brodogradilišta kao glavni zagađivači, itd.), pecaroška mjesta (koja negativno utiču na floru i faunu), i brodovi (koji zagađuju more a kojima treba zabraniti ulazak u zaliv, osim ako ne posjeduju sertifikate da su bezopasni po životnu sredinu) su uzročnici ovakvog stanja.

Nestručnost i nemar odgovornih lica

- 2) Vlada uvjerenje da osobe koje se nalaze na pozicijama donosilaca odluka u pogledu životne sredine na različitim nivoima (od opštinskih do državnih) nijesu dovoljno stručne da donose takve odluke. Učesnici diskusija i fokusnih grupa kritikovali su njihove odluke. Naglašava se da investitori nijesu krivi za uništavanje životne sredine već činjenica da predstavnici države ne vode dovoljno računa o njenoj zaštiti.

“Naša država nema viziju. Zahvaljujući korupciji investitori rade šta hoće... Krivci za uništavanje životne sredine se ne kažnjavaju.”

- 3) Nedostatak redovne kontrole. Problemi bi se u većini slučajeva riješili kad bi se primjenjivale usvojene procedure i kada bi državne službe revnosnije obavljale svoj posao.
- 4) Nedostatak donošenja odluka zasnovanih na znanju. Učesnici navode činjenicu da ne postoji dovoljno naučnih studija koje predstavljaju osnov za donošenje odluka po pitanju životne sredine. Postoje osobe koje posjeduju znanje i koje se mogu konsultovati, ali uglavnom nijesu pozvane da iznesu svoje mišljenje.
- 5) Isključivanje građana iz procesa donošenja odluka. Učesnici se žale da često nijesu adekvatno informisani o mjestu, datumu i temama javnih rasprava. Čak i onda kada neki građani pokušavaju da ukažu na probleme sa kojima se suočavaju, njihovi glasovi se ignorišu. Građansko društvo je ponekad nezainteresovano za lokalna pitanja.

“Narod u Crnoj Gori može da se okupi oko nekih važnijih pitanja, poput zaštite rijeke Tare. Međutim, ta solidarnost ne postoji kada su u pitanju lokalne teme.”

Životna sredina kao razvojna šansa

- 6) Mnogi učesnici naglašavaju da razvojne mogućnosti koje nudi životna sredina nijesu dovoljno iskorišćene. Nije dovoljno iskorišćen održivi razvoj kojim bi se maksimalno iskoristili turistički, poljoprivredni i kulturni potencijali Crne Gore.

“Životna sredina i razvoj su trenutno suprotavljeni.”

- 7) Podrška države privrednom sektoru u cilju postizanja svijesti o životnoj sredini.

“Kompanije bi ponekad željele da budu odgovornije prema životnoj sredini ali nemaju dovoljno kapaciteta. U takvim slučajevima država bi trebalo da reaguje i pruži im podršku.”

Zajedničko djelovanje u vezi sa pitanjima životne sredine

- 8) Kada je u pitanju životna sredina, Vlada, nevladine organizacije i građansko društvo, obrazovni sistem, mediji i ostali, trebalo bi da budu više povezani. Najveća odgovornost za uspostavljanje te povezanosti je na nevladinom sektoru. Učesnici su takođe prepoznali veoma važnu socijalnu ulogu predstavnika medija koji ne bi trebalo samo da se bave popularnim temama, već pravim istraživačkim novinarstvom kako bi pomogli da se otkrije i spriječi propadanje prirodnih resursa.

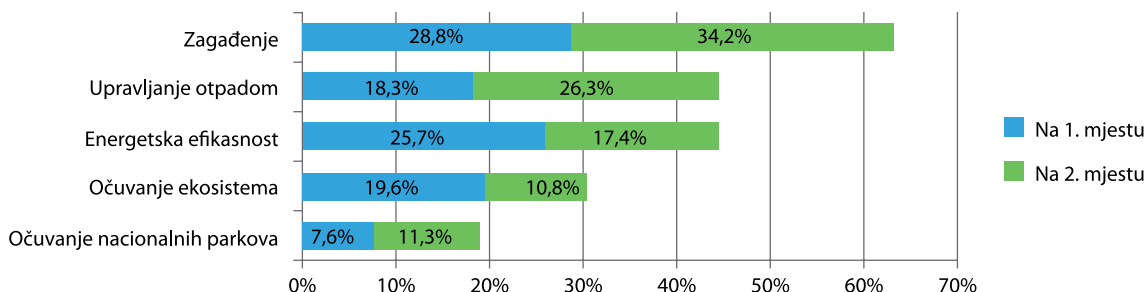
Negativni aspekti decentralizacije

- 9) Učesnici su primijetili da je decentralizacija u Crnoj Gori imala dosta negativnih aspekata. Naime, zahvaljujući decentralizaciji lokalne vlasti su donosile odluke za koje nijesu bile spremne ni finansijski, niti su imale kapaciteta u ljudstvu da ih sprovedu.

Istraživanje o životnoj sredini

Ukupno 63% ispitanika, uključujući one koji su ovo prepoznali kao primarno i sekundarno pitanje po značaju, smatraju da zagađenost predstavlja najznačajniju temu iz oblasti životne sredine. Odmah zatim slijede upravljanje otpadom na jednoj strani, i energetska efikasnost na drugoj, koje je identifikovalo 44,6%, odnosno 43,1% ispitanika (procenti predstavljaju prvi, odnosno drugi izbor). Sa druge strane, 30,4%, odnosno 18,9% ispitanika je označilo zaštitu ekosistema i nacionalnih parkova kao manje važne teme (procenti predstavljaju prvi i drugi izbor zajedno).

Važnost podtema u okviru teme - Zaštita životne sredine

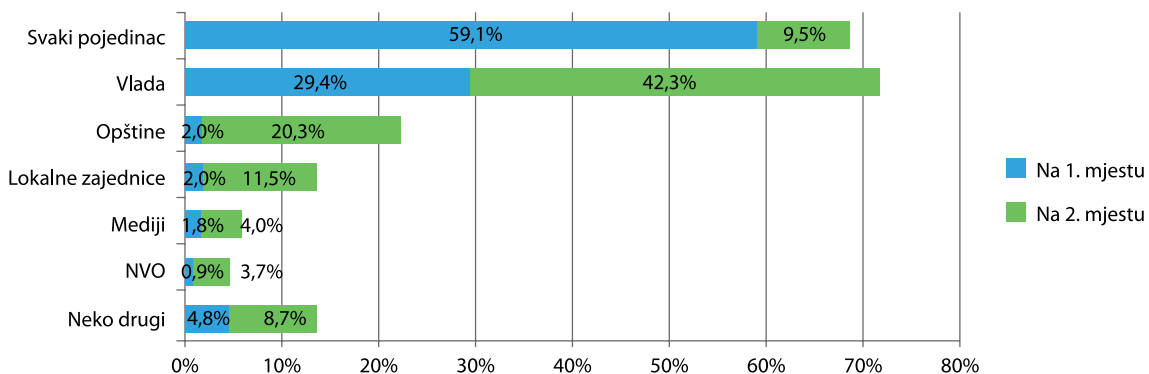
Grafik 11

Gotovo dvije trećine ispitanika (64%) tvrdi da je veoma ili donekle realno očekivati da životna sredina postane razvojni prioritet, dok samo 34% smatra da je ovakvo očekivanje nerealno. Štaviše, ono što je ohrabrujuće je da 71,5% individualaca i organizacija ispitanih u ovom procesu smatra da njihov lični doprinos ovom procesu može biti značajan.

S druge strane, ispitanici smatraju da se životna sredina i ekonomski razvoj mogu naći u sukobu. Štaviše, upitani da li su zaštita životne sredine i ekonomski razvoj suprostavljeni, 30% ispitanika je dalo potvrdan odgovor, 42% je izjavilo da su u izvjesnoj mjeri u sukobu, dok samo 18% smatra da nijesu u sukobu.

Većina ispitanika smatra da je pojedinac najodgovorniji za razvoj sa 59,1% ispitanika na prvom mjestu po značaju i 9,5% na drugom mjestu po značaju. Vlada se takođe smatra jednim od najodgovornijih činilaca, gdje 29,4% ispitanika navodi Vladu kao primaran izbor, a 42,3% kao sekundaran. Pored gore navedenih aktera, ispitanici su identifikovali i opštine i lokalne zajednice kao odgovorne faktore za životnu sredinu, gdje 22,3% ispitanika njih navodi kao prvi izbor, odnosno 13,5% kao drugi. Svi ostali odgovori su ispod prosjeka i imaju nekoliko procenata manje. Samo 4,6% ispitanika, uključujući one koji smatraju da se nalaze na prvom i drugom mjestu po svojoj odgovornosti, je prepoznalo nevladine organizacije kao odgovorne aktere, pri čemu neke od njih već godinama rade na zaštiti životne sredine.

Ko bi trebao najviše da se bavi pitanjima zaštite životne sredine?

Grafik 12

Četiri od pet ispitanika smatraju da napori koje Vlada ulaže u oblasti životne sredine ne daju rezultate. Tri četvrtine od tih 80% smatra da ovi napori nemaju nikakvog efekta, a četvrtina smatra da su donekle bez efekta. Kada je riječ o drugim organizacijama, procenti su bolji: 45% ispitanika smatra da su napori koje ulažu ostale organizacija učinkoviti.

Izgradnja infrastrukture.

Ljudi se žale na osnovnu infrastrukturu - puteve, vodovod, snabdijevanje električnom energijom, stambenu izgradnju, itd. Međutim, infrastruktura se pominje i kao potencijal za ekonomski razvoj (turizma, poljoprivrede i industrije).

Infrastruktura je prilično nerazvijena u Crnoj Gori, a postojeći resursi nedovoljno iskorišteni. Iz zasebnih konsultacija razvile su se četiri glavne podteme: *urbanizam, saobraćajna infrastruktura, ekološka infrastruktura i tehnologija.*

Urbanizam

- 1) Rješavanje problema nelegalne izgradnje, koja predstavlja jedan od najvećih problema sa kojim se Crna Gora suočava u oblasti urbanizma. Ovaj problem nije karakterističan samo za Crnu Goru, već se i mnoge zemlje u regionu suočavaju sa istim. Međutim, ako se ima u vidu činjenica da je ekonomija ove zemlje u velikoj mjeri zasnovana na turizmu, onda ovaj problem dobija na svojoj ozbiljnosti.
- 2) Nelegalna stambena izgradnja je podtema u okviru nelegalne izgradnje. Naime, mnoge kuće koje su sagrađene nelegalno i mimo uslova definisanih urbanističkim planovima, stambeno zbrinjavaju mnoge niskoplatežne porodice. Rješavanje ovog problema putem kontrolisanja izgradnje i legalizacije nekih od tih objekata biće od velikog značaja za Crnu Goru.

Saobraćajna infrastruktura

- 3) Veoma loša saobraćajna infrastruktura predstavlja jednu od glavnih prepreka za razvoj zemlje, koja u velikoj mjeri utiče na konkurentnost crnogorske ekonomije i ugrožava turizam. Ispitanici se slažu da bi sljedeća tri sektora trebalo da imaju prioritet:
  - Pomorska infrastruktura;
  - Željeznička infrastruktura;
  - Putna infrastruktura.

Pomorska infrastruktura je veoma bitan preduslov za optimalno i bezbjedno korišćenje primorskih resursa (npr. Luka Bar), dok će željeznička i putna infrastruktura između ostalog unaprijediti povezanost sjevera sa ostatkom zemlje i tako umanjiti nejednakost.

Ekološka infrastruktura

- 4) Efikasno korišćenje energije – postoji mogućnost da se određenim mjerama uštedi do 60% električne energije koja se trenutno koristi i tako direktno podrži razvoj.
- 5) Vodosnabdijevanje, upravljanje otpadnim vodama i sistemi za odlaganje otpada predstavljaju drugi problem koji nije riješen, a čije rješavanje mora da bude efikasno i održivo.

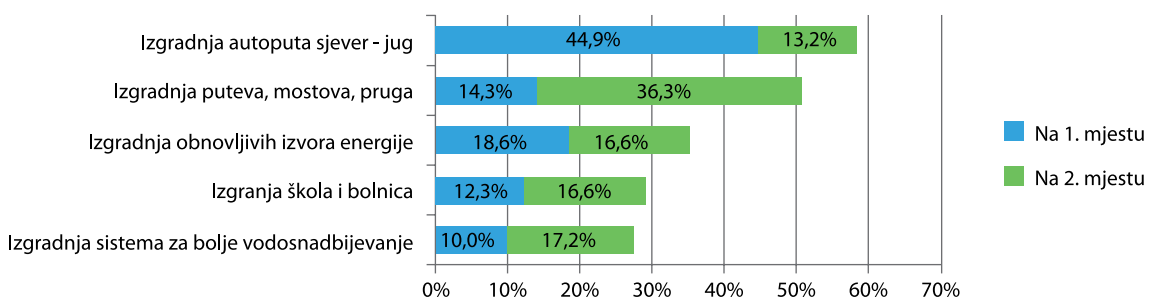
Tehnologija

- 6) Izgradnja tzv. *Tehnopolisa* - gradova gdje se resursi efektivno i efikasno koriste kroz mogućnosti koje pružaju moderne tehnologije.

Istraživanje o infrastrukturi

U internet anketama, povezivanje sjevera sa jugom države autoputem prepoznato je kao najznačajnije infrastrukturno pitanje, pri čemu je 44,9% ispitanika ovo pitanje rangiralo kao najznačajnije, a njih 13,2%, kao drugo po značaju. Za njim slijede izgradnja puteva, mostova i pruga, gdje je 14,3% ispitanika navelo ovo kao najznačajnije, odnosno 36,3% kao drugo po značaju. Sa druge strane, u razvojna pitanja u okviru infrastrukture koja su ispitanici ocijenili ispod prosjeka spadaju: izgradnja obnovljivih izvora energije (gdje 18,6% ispitanika ovo navodi kao najznačajnije, odnosno 16,6% ispitanika kao drugo po značaju pitanje), izgradnja novih škola i bolnica (gdje 12,3% ispitanika navodi ovo kao najznačajnije pitanje, tj. 16,6% kao drugo po značaju) i izgradnja boljih sistema za vodosnabdijevanje (za 10,0% ispitanika ovo je najznačajnije pitanje, a za njih 17,2% drugo po značaju).

Važnost podtema u okviru teme - Infrastruktura

Grafik 13

Po mišljenju 82,3% ispitanika, kvalitet života u Crnoj Gori donekle ili u potpunosti zavisi od izgradnje novih infrastrukturnih projekata, dok samo 17,7% ispitanika smatra da to nije bitno i da infrastruktura ne igra značajnu ulogu u kvalitetu života. Na pitanje šta misle o važnim infrastrukturnim projektima koji se trenutno realizuju, 45,6% ispitanika vjeruje da će se ti projekti završiti, dok se 54,4% ispitanika nije saglasno s tim. Na kraju, 74,5% ispitanika smatra da su napori koje Vlada ulaže u izgradnji infrastrukture neučinkoviti.

S jedne strane, finansijska izvodljivost velikih infrastrukturnih projekata često se navodi kao jedan od razloga protiv ovih projekata, dok se indirektni i nefinansijski efekti navode kao argumenti u korist ovih projekata, te smo iz tog razloga testirali ovu ideju sa ispitanicima. Kada je trebalo da se izjasne da li su u pogledu implementacije infrastrukturnog projekta važniji finansijski ili nefinansijski efekti, 19,6% ispitanika je odgovorilo da su važniji finansijski efekti, dok se samo 7,2% izjasnilo suprotno. Ipak, većina ispitanika (73,2%) se izjasnila da su oba aspekta podjednako važna i da se moraju uzeti u obzir prije nego se bude vršila procjena eventualnih projekata.

Adekvatan životni prostor je veoma važan za kvalitet života u Crnoj Gori, gdje se 80,5% ispitanika izjasnilo da je to veoma ili u izvjesnoj mjeri važno. Na pitanje koliko je važno za porodice da posjeduju adekvatan prostor, 43% ispitanika je reklo da je to važno, dok 57% smatra da nije. Jedan od pet ispitanika smatra da Vladini napori u oblasti obezbjeđivanja adekvatnog životnog prostora daju rezultate, dok ostala četiri smatraju da ti napori ne daju nikakve rezultate.

Obrazovanje

Ova tema se javlja u nekoliko oblika. Najizraženija je briga za budućnost mladih ljudi u Crnoj Gori. Pored toga, ljudi se brinu o dostupnosti i kvalitetu obrazovanja. Obrazovanje se javlja i u drugom kontekstu, kroz potrebu da se obrazovane osobe nađu na pozicijama gdje se donose odluke vezane za društvo. Zaključak je da na izvjestan način ljudi žele društvo zasnovano na znanju.

Ocjena transformacije sistema visokog obrazovanja

- 1) Detaljna evaluacija efekata novog obrazovnog sistema shodno *Bolonjskom procesu reforme visokog obrazovanja* predstavlja jedan od preduslova koji se pominju. Pitanje je glasilo: Da li je ova transformacija doprinjela unapređenju kvaliteta obrazovanja i u kojoj mjeri.
- 2) Unapređenje kvaliteta obrazovanja i primjena stečenog znanja; jačanje socijalnih i praktičnih vještina i sposobnosti.
- 3) Jačanje kritičkog mišljenja i primjena aktivnih metoda.
- 4) Stalno insistiranje na unapređenju pismenosti i ključnih sposobnosti.
- 5) Unapređenje uslova za rad i opremljenosti škola.
- 6) Jačanje kapaciteta i novih metoda u obrazovnom procesu.
- 7) Transformacija obrazovanja nastavnika.

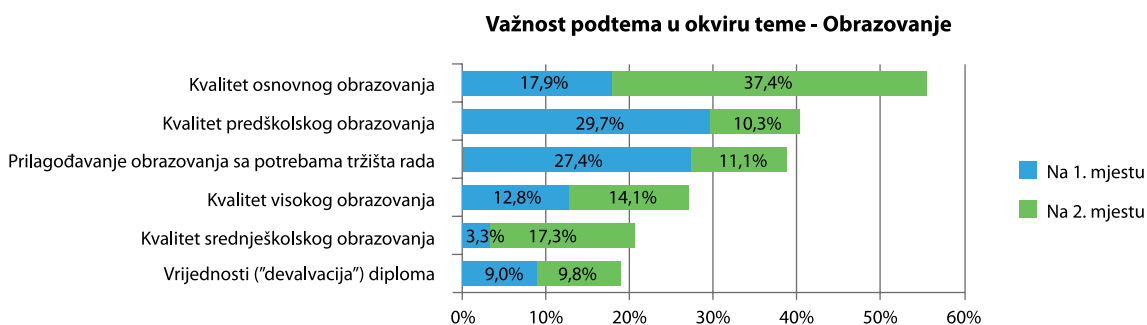
Obrazovanje i tržište rada

- 8) Ispitanici smatraju da postoji određeni nesklad u pogledu stvarnih potreba tržišta rada i profesionalnih profila koji nastaju kao produkt obrazovnog sistema u Crnoj Gori.
- 9) Poslovni sektor i obrazovni sistem bi trebalo da više sarađuju. Kompanije bi trebalo da daju smjernice u pogledu njihovih potreba za radnom snagom. Isto tako bi trebalo da pruže finansijsku podršku talentovanim pojedincima ili da podrže visokokvalitetne programe.
- 10) Treba posvetiti više pažnje profesionalnom opredjeljenju mladih ljudi.

Istraživanje na temu obrazovanja

Kako bi se došlo do saznanja koja je najvažnija tema u obrazovanju i kako se rangiraju različita pitanja unutar ove teme, od ispitanika je traženo da rangiraju 6 tema po značaju (kao što su rangirana pitanja iz ostalih tema koje su bile predmet istraživanja). Međutim, iako postoje određene razlike po pitanju važnosti unutar teme o obrazovanju, one su manje nego što je to bio slučaj sa ostalim temama, što nas dovodi do zaključka da se svi aspekti obrazovanja smatraju podjednako važnim. Osnovno obrazovanje se navodi kao najčešći od dva ponuđena odgovora, gdje 17,9% ispitanika vidi kao najznačajnije, odnosno 37,4% ispitanika kao drugo po značaju. Na drugom mjestu nalazi se predškolsko obrazovanje koje je za 29,7% ispitanika najznačajnije, odnosno drugo po značaju za 10,3% ispitanika. Na trećem mjestu dolazi usklađivanje obrazovanja sa potrebama tržišta rada, koje predstavlja najznačajniji problem za 27,4% ispitanika, odnosno drugo po značaju za 11,1% ispitanika (ukupno 38,5% ispitanika). Četvrto mjesto zauzima kvalitet univerzitetskog obrazovanja, koje ukupno 26,9% ispitanika navodi kao najznačajnije ili drugo po značaju. Na kraju, učesnici internet ankete označili su srednješkolsko obrazovanje (ukupno 20,6% ispitanika) i degradiranje vrijednosti diplome kao najmanje bitne (ukupno 18,8% ispitanika).

Grafik 14

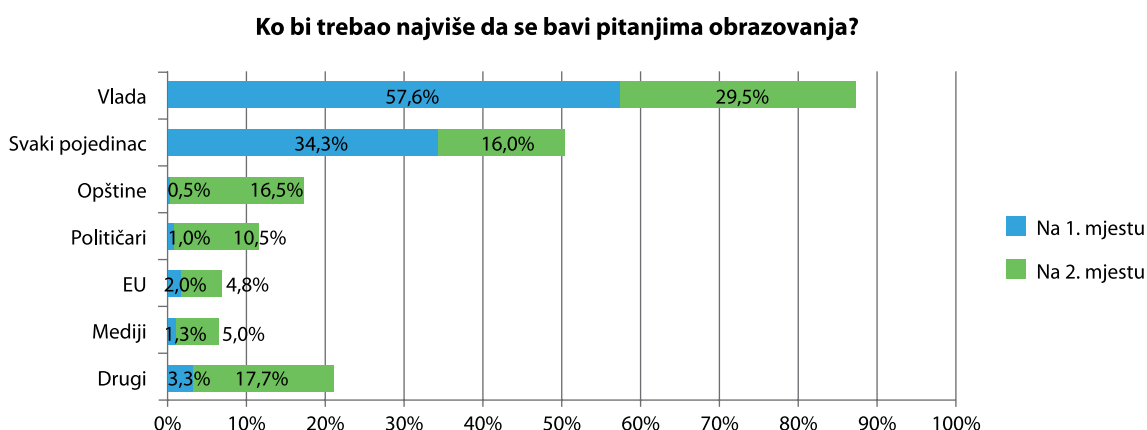
Po mišljenju 62,4% ispitanika, kvalitet života u Crnoj Gori zavisi od kvaliteta obrazovanja, dok 37,6% ispitanika smatra suprotno. Više od polovine anketiranih ispitanika (55,1%) smatra da je realno očekivati da obrazovanje postane važan prioritet.

Kvalitet obrazovanja u Crnoj Gori je ocijenjen kao loš. Naime, samo 2% ispitanika smatra da je ono izuzetno dobro, 25,2% ga ocjenjuje kao dobro, dok 49,4% ispitanika smatra da je kvalitet obrazovanja loš, a 23,4% ispitanika ga ocjenjuje kao izuzetno lošeg. S druge strane, 17,3% ispitanika smatra da je obrazovanje u Crnoj Gori u potpunosti konkurentno sa ostalim u regionu, a 43,8 % smatra da može da bude u izvesnoj meri konkurentno (ukupno 61% ispitanika). Preostalih 39% ispitanika smatra da naše obrazovanje nije konkurentno u odnosu na obrazovanje iz regiona.

Isto pitanje o konkurentnosti obrazovnog sistema postavljeno je u odnosu na Evropu i svijet. Od ukupnog broja ispitanika, 7% i 4,9% njih smatra da je obrazovanje u potpunosti konkurentno i na nivou Evrope i svijeta, 30,1% i 25,4% smatra da može da bude u izvesnoj mjeri konkurentno, dok preostalih 62,9% i 69,7% smatra da ne može da bude konkurentno sa evropskim, odnosno svjetskim univerzitetima.

Ovo istraživanje ukazuje na to da je Vlada identifikovana kao najodgovorniji činilac kada je u pitanju obrazovanje, gdje je za 57,6% ispitanika Vlada najodgovorniji činilac, dok je za 29,5% Vlada na drugom mjestu po odgovornosti. Na drugom mjestu mjestu je pojedinac, koga je 34,3% ispitanika prepoznalo kao najodgovornijeg, odnosno 16% kao drugog po odgovornosti. 16,5% ispitanika je označilo opštine i političare kao primarne činioce po odgovornosti, odnosno 10,5% kao sekundarne. Ostali subjekti nijesu identifikovani kao odgovorni za obrazovanje, i javljaju se sa svega nekoliko procenata.

Grafik 15

S obzirom da se Vlada smatra najodgovornijim činiocem u obrazovanju, zanimljivo je kako ispitanici ocjenjuju efikasnost njenih napora. Za njih 23,2% Vladini napori daju rezultate, dok 76,8% ispitanika smatra suprotno. Ni napori ostalih organizacija nijesu ocijenjeni bolje - 30,7% ispitanika ih smatra nedjelotvornim.

TEMA 8:

Vrijednosti

Većina odgovora ukazuje na to da su ljudi zabrinuti zbog ubrzanih promjena u sistemu vrijednosti. Navedeno je dosta konkretnih vrijednosti, ali najviše se ističu solidarnost, porodične vrijednosti, tolerancija, poštovanje drugih i nediskriminacija.

Vrijednosti predstavljaju jedan od najvažnijih ambivalentnih problema u ovim konsultacijama. One se navode kao problem u većini intervjua, ali većina ispitanika nema ideju kako bi trebalo da se vrijednosti mijenjaju niti ko je odgovoran za to. Iako većina ispitanika iz fokusnih grupa organizovanih na ovu temu smatraju da kvalitet života zavisi od vrijednosti koje preovladavaju u društvu, nema odgovora na pitanje u kom pravcu bi trebalo da se mijenjaju sistemi vrijednosti. Druga stvar oko koje su se ispitanici složili je da u ovom trenutku sistem vrijednosti prolazi kroz neku vrstu krize. Ispitanici su najviše skeptični po pitanju vrijednosti koje preovladavaju u zemlji, a koje ocjenjuju kao izuzetno negativne.

Jedan od pozitivnih nalaza ankete je činjenica da ispitanici smatraju da je svaki pojedinac odgovoran za uspostavljanje pozitivnijeg sistema vrijednosti. Država se nalazi na drugom mjestu.

“Sistem vrijednosti u Crnoj Gori je korumpiran. Ranije se cijenilo poštenje, humanost i znanje, a danas to više nije na cijeni. Sada se najviše cijeni politička pripadnost, dok se rad ne nagrađuje.”

Ispitanici su najviše kritikovali sljedeće negativne vrijednosti:

- Opštu apatiju i nedostatak volje da se sopstvenim primjerom utiče na promjene u pozitivnom smjeru;
- Tolerisanje stava da su prečice prihvatljive;
- Takozvanu psihologiju „subjekta“, što znači da se ljudi ne ponašaju kao učesnici već kao pasivni subjekti;
- Propagiranje nejednakosti u smislu da se pojedinac vrednuje prvenstveno na osnovu onoga koliko posjeduje;
- Previše vrijednosti se pridaje materijalnim stvarima, naročito novcu.

Neki ispitanici smatraju da je ovo globalno prisutna pojava. Međutim, drugi smatraju da se stvari po ovom pitanju u Crnoj Gori veoma brzo mijenjaju. Većina kritički nastrojenih ispitanika je uvjerenja da vladajuća stranka podržava ovakav sistem vrijednosti jer im takvo stanje donosi pobjedu na izborima.

Većina ispitanika smatra da promjene nijesu moguće i traži odlučniju pomoć od spoljnih činilaca. Neki pominju određene organizacije (npr. Evropsku uniju), ali većina ističe slabost samog društva i nemogućnost naših institucija da se same nose sa problemima.

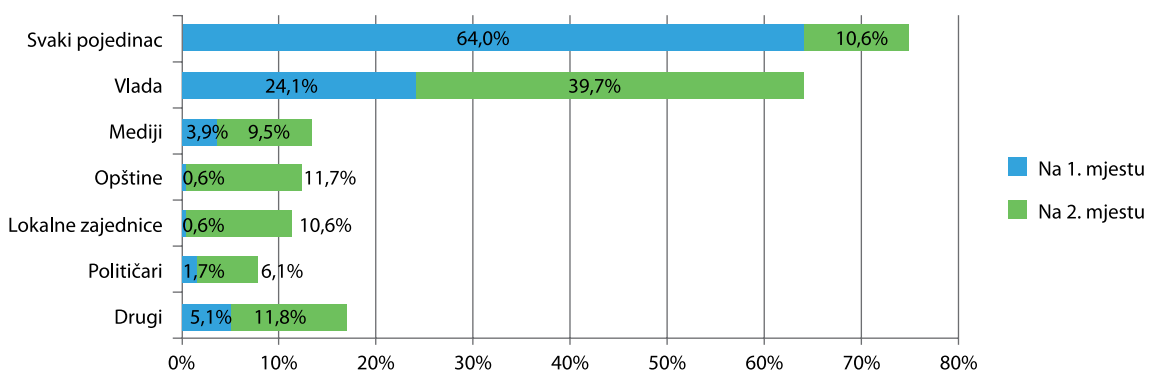
Istraživanja o vrijednostima

Vrijednosti koje preovladavaju u crnogorskom društvu poput solidarnosti, porodičnih vrijednosti, tolerancije, poštovanja drugih i nediskriminacije smatraju se veoma važnim za kvalitet života. Naime, 43,1% smatra da kvalitet njihovog života najvećim dijelom zavisi od tih vrijednosti, dok 40,3% smatra da zavisi u izvjesnoj mjeri. Samo 16,5% ispitanika smatra da kvalitet života ne zavisi od vrijednosti.

Većina ispitanika smatra da preovladavaju negativne vrijednosti u odnosu na pozitivne – 70,2% naspram 29,8%. Na pitanje kako ocjenjuju Vladine napore kada su u pitanju vrijednosti u našem društvu, samo 14% ispitanika smatra da ti napori daju rezultate, dok je 86% ispitanika suprotnog mišljenja. Iako su procenti još uvijek mali, rad drugih organizacija se smatra efikasnijim, sa odnosom 30:70 u korist onih koji su njihov rad ocijenili kao efikasan.

Na pitanje čija je odgovornost promjena sistema vrijednosti i stvaranje vrijednosti koje preovladavaju u našem društvu, 54% ispitanika je odgovorilo da je to svaki pojedinac, sa dodatnih 10,6% koji su svakog pojedinca označili kao drugog po značaju. Poslije pojedinca, najveća odgovornost leži na Vladi, gdje je za 24,1% ispitanika njena uloga najznačajnija, odnosno druga po značaju za 39,7%. Ispitanici takođe navode, doduše u mnogo nižem procentu, odgovornost opština i lokalnih zajednica, medija i političara.

Najodgovorniji činioци za stanje vrijednosti?

Grafik 16

